

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Omladinska informativna agencija
Bosne i Hercegovine

Branilaca grada 19E, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Tel/Fax: +387 33 209 753 E-mail: oia@oiabih.info
www.oiabih.info

Priručnik:

Značaj, potrebe i mogućnosti zapošljavanja mladih i preduzetništva/poduzetništva u BiH

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. MLADI BiH – brojke & slova	4
3. NALAZI I IZAZOVI	5
4. PREGLED MJERA I AKCIJA – sa primjerima dobre prakse u BiH	8
4.1 Državna politika i mjere za zapošljavanje mladih	9
a) Državna politika za zapošljavanje mladih	9
b) Zakonodavstvo	10
c) Subvencije za zapošljavanje	10
d) Krediti i stipendije za studente, talente	11
e) Porezne i druge olakšice	12
4.2 Omladinsko poduzetništvo/preduzetništvo	14
a) Programi obazovanja i obuke o poduzetništvu/preduzetništvu	14
b) Biznis simulacije/školska preduzeća	17
c) Biznis mentorstvo i stručno savjetovanje	17
d) Biznis inkubator	19
e) Kreditno-garantni fondovi/mikrokreditiranje	20
f) Promocija poduzetništva kod mladih	21
4.3 Employability – Sposobnost za zapošljavanje	24
a) Razvoj osnovnih vještina za nalaženje posla	24
4.4 Informiranje, savjetovanje i spajanje poslovne ponude i potražnje	26
a) Profesionalna orijentacija	27
b) Informativni centri i savjetovaništa za mlade	27
c) Sajmovi/berze rada	27
d) Web portali	28

4.5 Sticanje radnog iskustva	31
a) Stažiranje i praksa	31
b) Volontiranje	32
5. t-KO JE t-KO? – Mapa aktera	34
5.1. Politika zapošljavanja mladih	34
5.2. Ostale agencije na državnom nivou	37
5.3. Obrazovanje	37
5.4. Poslodavci	41
5.5. Privredne/gospodarske komore	41
5.6. Regionalne razvojne agencije	42
5.7. Omladinsko poduzetništvo/preduzetništvo	43
5.8. Profesionalna orijentacija	43
5.9. Nevladine organizacije	43
5.10. Međunarodne organizacije	46
5.11. Ponuda i potražnja za poslom	46
6. Bibliografija	48

Autorski tim:

Jan Zlatan Kulenović (urednik)

Selena Begović

Aida Kosović

Aida Alić

Alma Avdagić

Selma Kadić

Dizajn i fotografija:

Goran Lizdek

Gledišta iznesena od strane autora ove publikacije nisu nužno i odraz stava Američke agencije za međunarodni razvoj ili Vlade SAD.

1. UVOD

Ne trebate imati manje od 30 godina, ne trebate imati iskustvo u radu sa mladima, ne trebate biti ekspert i analitičar, da biste zaključili da ako mladi ljudi nemaju posla onda će maštati o odlasku iz svoje zemlje, onda će to neki i uraditi, a onda to postaje i problem za razvoj čitavog društva.

Nalaženje posla, kreiranje vlastitog biznisa su veliki izazovi za mlade ove zemlje, ali i za različite državne institucije, zavode za zapošljavanje, poslovni sektor, regionalne i lokalne razvojne agencije, obrazovne institucije, nevladine organizacije, omladinska i studentska udruženja, međunarodne organizacije u BiH i dr. Upravo sve nabrojane institucije, 578 osoba, njihovih predstavnika, iz 85 općina/opština, pitali smo za mišljenje o značaju, potrebama i mogućnostima zapošljavanja mladih i razvoja preduzetništva/poduzetništva u BiH. Ti susreti, regionalni dijalozi kako smo ih nazvali, održani su u 15 BH gradova u periodu decembar/prosinac 2005. – mart/ožujak 2006¹. Jedan od proizvoda regionalnih dijaloga je i video materijal, odnosno, snimljeno je **40 petominutnih emisija** sa primjerima dobre prakse koje su emitovane svakim radnim danom na BHT-u tokom aprila i maja 2006. godine.

Pored toga, u vašim rukama je i resursni materijal, **priručnik** koji predstavlja «**nalaze i izazove**», tj. otvorena pitanja u oblasti zapošljavanja mladih i razvoja poduzetništva/preduzetništva kod mladih u BiH koja su definirana na regionalnim dijalozima.

Pregled mjera i akcija za zapošljavanje mladih i razvoj poduzetništva/preduzetništva kod mladih je posebno poglavlje koje je potkrijepljeno sa primjerima dobre prakse u BiH. Ovdje nudimo ideje, prijedloge, sugestije šta uraditi u ovoj oblasti, ali i primjere onih koji su bili uspješni, kreativni i poduzetni.

Na kraju smo sistematizirali kontakt listu «**t-KO JE t-KO**», odnosno dali pregled velikog broja aktera u ovoj oblasti u BiH, njihovih misija i nadležnosti sa pripadnim kontaktima.

Ovaj priručnik je dio projekta kojeg podržava USAID kao nastavak konferencije “Mladi BiH, stvarajmo svoju budućnost!” organizirane u povodu obilježavanja 10. godišnjice Dejtonskog mirovnog sporazuma, u Sarajevu 12.11.2005. godine. Kompletan priručnik bit će dostupan i on-line na web portalu za mlade www.mladi.info.

Zahvaljujem se svojim saradnicima u OIA-i, ljubaznim i strpljivim službenicima USAID-a i World Learninga i na podršci i monitoringu, Almiru Pešteku na početnim savjetima, svim učesnicima regionalnih dijaloga na konkretnim prijedlozima, primjerima i iskazanoj motivaciji za napretkom u ovoj oblasti, Fondaciji za kreativni razvoj za kreiranje video priloga, BHT-u i urednici Maji Anzulović za omogućavanje predstavljanja najbolje prakse na državnoj televiziji.

Jan Zlatan Kulenović
Izvršni direktor OIA-e
Sarajevo, april/travanj 2006.

¹ Regionalni dijalozi: Zenica (21.12.2005.), Istočno Sarajevo (23.12.2005.), Travnik (18.01.2006.), Livno (19.01.), Trebinje (24.01.), Široki Brijeg (25.01.), Mostar (26.01.), Goražde (9.02.), Brčko (15.02.), Tuzla (16.02.), Zvornik (17.02.), Banja Luka (23.02.), Mrkonjić Grad (2.03.), Bihać (3.03.) i Sarajevo (15.03.2006.)

2. Mladi BiH – brojke & slova²

- MLADI = osobe između 15 i 29 godina (**23%** BH populacije), odnosno prema Svjetskoj Banci osobe od 15 do 24 godine (**18%** stanovništva)
- **45%** mladih nezaposleno³ (od 15 do 19 godina: **64,6%**; od 20 do 24 godine: **39,3%**)
- Nezaposlenost - jedan od 3 glavna razloga za odlazak mladih (preko **100.000** otišlo nakon Dayton, **77%** mladih želi da napusti BiH)
- Stopa nezaposlenosti kod mladih (18 – 25 godina) **2,5** puta veća nego kod grupe od 25 do 49 god.
- Od svih nezaposlenih oko **33%** su mladi
- Od svih mladih nezaposlenih, preko **90%** čine oni sa nižim obrazovnim kvalifikacijama (SSS, KV, NKV), te svega **2%** onih sa diplomom
- Incidenca nekvalitetnih poslova za plaću (bez socijalnih doprinosa) u 2001. god. je bila **51,9%** za mlade, te **36,5%** za odrasle
- **55%** mladih nezainteresirano za pokretanje biznisa, a još **30%** je obeshrabreno (zbog manjka početnog kapitala, prevelike birokracije, korupcije i dr.)
- Nezaposlenost mladih – ključan faktor za njihovo rizično ponašanje u društvu (kriminal, narkomanija i dr.), a to košta državu
- Obrazovanje (Stopa upisa u srednje škole je **72,6%**, što je niže nego u drugim zemaljama u regionu, BiH je **39.** u Europi po reformi visokog obrazovanja, **3%** stanovništva ima diplomu dok je EU prosjek 15%, ne postoji Zakon o visokom obrazovanju na nivou države, a **80%** mladih nezadovoljno je obrazovnim sistemom)

² Podaci iz različitih istraživanja i izvještaja o mladima u BiH i Jugoistočnoj Europi, v. Bibliografiju.

³ Prema «strogoj» definiciji nezaposlenih ILO-a – osobe koje nemaju posla, a koje su dostupne za posao u naredne dvije sedmice i koje su tražile posao u zadnje četiri sedmice.

3. NALAZI I IZAZOVI – Otvorena pitanja u oblasti zapošljavanja mladih i razvoja poduzetništva/preduzetništva kod mladih u BiH

U ovom poglavlju su navedeni osnovni izazovi u oblasti zapošljavanja mladih i razvoja poduzetništva/preduzetništva kod mladih u BiH na osnovu rasprave učesnika petnaest regionalnih dijaloga. Tu su ujedno i otvorena pitanja na koja trebaju naći odgovore različite institucije u ovoj zemlji, kao i privatni sektor, ali i nevladine organizacije. Iako su za povećanje zaposlenosti potrebni mnogi elementi, od postojanja politike zapošljavanja jedne države, povećanja ekonomskog rasta i stranih ulaganja i dr. mi smatramo da se i pored toga paralelno mora raditi i na slijedećim pitanjima koja su također direktno vezana za povećanje zapošljavanja mladih i razvoja poduzetništva/preduzetništva.

- **Nepostojanje strateškog okvira, državne politike za zapošljavanje mladih, mehanizama i tijela**

Koji strateški dokument države (koji bi bio u direktnoj vezi sa Razvojnou strategijom BiH – PRSP) govori o zapošljavanju mladih i razvoju poduzetništva/preduzetništva kod mladih? Koja institucija BiH se direktno bavi ovom temom i ima nadležnost? Koji kadrovi? Kakva je saradnja i koordinacija države sa drugim nivoima vlasti u ovoj oblasti?

- **Slaba saradnja svih relevantnih aktera u ovoj oblasti na pojedinim nivoima vlasti i u lokalnim zajednicama, odnosno neiskorištavanje postojećih resursa i kapaciteta**

Koja je forma saradnje između zavoda za zapošljavanje, regionalnih razvojnih agencija, privatnog sektora, nadležnih ministarstava ili službi lokalne administracije, obrazovnih institucija, nevladinih organizacija i dr. u ovoj oblasti, na nivou entiteta, kantona, općina/opština? Koliko se često sastaju ovi akteri? Koliko su kompatibilni njihovi programi i mjere? Koje su procedure i načini njihove međusobne komunikacije?

- **Slaba veza između obrazovanja i tržišta rada, te stvaranje velikog broja “neupotrebljivih i nekorisnih” kadrova**

Ko je nadležan da redovno ispituje potrebe tržišta rada u BiH? Na koji način te informacije odlaze do obrazovnih institucija? Kako napraviti adekvatne kvote za upis u skladu sa potrebama na tržištu rada uz neuskraćivanje izbora učenika/studenata? Kako prekvalificirati one nastavne kadrove u obrazovnom sistemu koji zbog kretanja na tržištu rada gube posao/pozicije? Kako ispraviti trenutne posljedice, tj. postojanje velikog broja posebno SSS, NKV i KV kadrova koji su danas «neupotrebljivi»?

- **Nedovoljno postojanje modernih, interaktivnih metodologija i sadržaja u nastavnim planovima i programima u osnovnim i srednjim školama za razvijanje poduzetničkog duha i posebnih vještina za osposobljavanje mladih za nalaženje posla (*employability soft skills*)**

Ko i kako treba da uvede nove metodologije interaktivne nastave, posebno one koji razvijaju analitičko i kritičko razmišljanje, timski rad, vještine komuniciranja, poduzetnički i istraživački duh? Koji je plan za osposobljavanje nastavnih kadrova za ove nove metode u nastavi? Kako integritati poseban predmet o ekonomskom poduzetništvu u nastavne planove i programe različitih vrsta srednjih škola? Koje metode u obliku biznis simulacija, natjecanja u biznis planovima i sajmovima omaldinskog poduzetništva kreirati, ko i kako ih treba podržati i stimulirati? Kako u čitavo ovo pitanje uključiti i zainteresirati privatni sektor?

- **Nedovoljna priznatost prakse, volonterskog rada i stažiranja kao formi za sticanje radnog iskustva, kao i manjak načina za njihovu realizaciju**

Kojim zakonskim aktima podstaći i priznati različite forme za sticanje radnog iskustva (praksa, pripravnički staž, volontiranje)? Kako kreirati standarde za ove forme sticanja radnog iskustva? Kako povećati broj pozicija za stažiranje i volontiranje u privatnom sektoru? Kako osigurati više prakse tokom školovanja (i u okviru srednjeg i visokog obrazovanja)? Kako priznati radno iskustvo koje se stiče u radu nevladinih organizacija?

- **Nedostatak koherentnog pristupa za razvoj poduzetništva/preduzetništva kod mladih (obuka – mentorska podrška – pristup fondovima – pristup radnom prostoru – dodatna podrška u realizaciji biznisa)**

Koji povoljni kreditno-garantni fondovi postoje za razvoj omladinskog poduzetništva/preduzetništva? Ko osigurava mentorsku i savjetodavnu podršku? Kako uključiti menadžere i uspješne biznismene u savjetovanje mladih, budućih poduzetnika? Kako osigurati lakši način registracije firmi? Kako da lokalne vlasti daju olakšice za započinjanje biznisa mladih? Koje dodatne stimulacije za razvoj omladinskog poduzetništva je moguće poduzeti? Kako pružiti i osigurati infrastrukturu za mlade koji započinju sa biznisom?

- **Manjak stručne profesionalne orijentacije u školama i informiranja o opcijama za dalje školovanje**

Ko kreira i sprovodi zvanične programe profesionalne orijentacije? Koje publikacije o mogućnostima daljeg školovanja (srednjeg i visokog) u BiH i van BiH, kao i o potražnji kadrova na tržištu rada postoje i na koji način se distribuiraju? Kako proširiti metode i načine provođenja profesionalne orijentacije kroz stručne agencije, nevladine organizacije, web portale, posebne softvere i sl?

- **Prespora reforma visokog obrazovanja (predzadnji u Europi po provedbi, nepostojanje državnog zakona i pojedinih agencija za osiguranje kvaliteta, samo 0,3% GDP-a za naučno-istraživački rad)**

Kada će biti usvojen Zakon o visokom obrazovanju na nivou BiH? Kada će sa radom započeti Agencija za osiguranje kvaliteta, ocjenjivanje i standarde? Kako uložiti više u naučno-istraživački rad? Kako adekvatno povezati univerzitete sa potrebama na tržištu rada?

- **Nedovoljno stipendiranje i kreditiranje studenata i talenata, kao i neprilagođenost interesima zajednice (npr. ne postoji znatno veća podrška za deficitarna zanimanja)**

Kako razviti efikasan sistem stipendiranja (fond) i kreditiranja na različitim nivoima vlasti (transparentan, sa jasnim kriterijem, uz akcent na deficitarna i potrebna zanimanja)? Kako zainteresirati privatni sektor za stipendiranje i kreditiranje?

- **Neinformiranost mladih o mogućnostima za zapošljavanje i pokretanje biznisa, o različitim postojećim programima**

Kako se mladi informiraju o mogućnostima za zapošljavanje i pokretanje biznisa? Da li institucije koriste «prijateljske» i bliske mladima pristupe u informiranju? Da li su mladi naučeni da traže informacije i istražuju mogućnosti?

- **Nedovoljna angažiranost mladih u politici i uopće u društvu**

Kako mlade više uključiti u rad nevladinih organizacija? Kako da nevladine organizacije postanu više angažovane na zagovaranju prava mladih, te na pružanju adekvatnih servisa i usluga i u oblasti zapošljavanja i razvoja poduzetništva/preduzetništva kod mladih? Kako razviti svijest kod mladih i za društvenu i za ekonomsku poduzetnost? Kako povećati i stimulirati participaciju mladih u razvoju politika svih nivoa vlasti?

4. PREGLED MJERA I AKCIJA – u oblasti zapošljavanja mladih i razvoja poduzetništva/preduzetništva sa primjerima dobre prakse u BiH

Naziv mjere/akcije	Primjer dobre prakse	Str.
4.1 Državna politika i mjere za zapošljavanje mladih		9
a) Državna politika za zapošljavanje mladih	YEN mreža	9
b) Zakonodavstvo		10
c) Subvencije za zapošljavanje	FZZZ	10
d) Krediti i stipendije za studente, talente	Opština Laktaši Energoinvest	11
e) Porezne i druge olakšice	Opština Šipovo	12
4.2 Omladinsko poduzetništvo/preduzetništvo		14
a) Programi obazovanja i obuke o poduzetništvu/preduzetništvu	Ekonomska škola u Bijeljini (EUVET) Mladi poduzetnici (FODBiH) Sinergija Banja Luka	14
b) Biznis simulacije/školska preduzeća	Srednja ekonomska škola, Sarajevo	17
c) Biznis mentorstvo i stručno savjetovanje	Poslovni centar Srebrenica Centar za razvoj biznisa Pale - SERDA	17
d) Biznis inkubator	BIT Centar Tuzla Inkubator Modriča	19
e) Kreditno-garantni fondovi/mikrokreditiranje	Garantni Fond "GFBD" Brčko	20
f) Promocija poduzetništva kod mladih	BH Case Challenge (WUS) EXIT Centar Banja Luka	21
4.3 Employability – Sposobnost za zapošljavanje		24
a) Razvoj osnovnih vještina za nalaženje posla	CROSSROAD Sarajevo PIU SESER	24
4.4 Informiranje, savjetovanje i spajanje poslovne ponude i potražnje (Job matching)		26
a) Profesionalna orijentacija	ProMENTE Sarajevo	26
b) Informativni centri i savjetovaništa za mlade	Info desk za mlade – OIA	27
c) Sajmovi/berze rada	Carrers Day 2006 – AIESEC	27
d) Web portali	www.profil.ba www.agencijaspektar.com www.posao.ba	28
4.5 Sticanje radnog iskustva		31
a) Stažiranje i praksa	Općina Živinice BH Telecom Kanton Sarajevo	31
c) Volontiranje	Grad Banja Luka	32

4.1 Državna politika i mjere za zapošljavanje mladih

U poglavlju se analiziraju različite mjere za zapošljavanje mladih koje može realizirati država, počevši od krovne politike i strateškog okvira (a), kreiranja poticajnih zakona (b), preko različitih formi subvencija (c), stipendiranja i kreditiranja (d) ili naprosto određenih olakšica (e). Ovdje se ne analiziraju moguće intervencije i programi koji se direktno tiču obrazovanja, o tome se govori više u narednim poglavljima.

a) Državna politika sa planom akcije za zapošljavanje mladih

Nezaposlenost mladih prekomplikirana je tema da bi se mogla riješiti samo sa nekoliko zasebnih mjera ili pak kroz određene improvizacije i *ad hoc* akcije. I na globalnoj razini, u okviru UN-ovog sistema, kroz «Mrežu za zapošljavanje mladih»⁴ stvorene su smjernice za kreiranje državnih strateških okvira i politika unutar kojih bi bilo moguće, na jedan sveobuhvatni i koherentni način, ponuditi čitavu lepezu mjera i intervencija. U ljeto 2005. UN je prikupio evaluacije nacionalnih/državnih politika za zapošljavanje mladih 40-ak zemalja (uključujući većinu zemalja Zapadnog Balkana, ali ne i BiH).

Jedan od zaključaka te analize jeste da nema čarobnog štapića kako riješiti problem nezaposlenosti mladih, odnosno da ne možete npr. kopirati model Mongolije u BiH, ali se može govoriti o zajedničkim principima o kojima zavisi uspješnost politike i programa. Naime, odgovor na nezaposlenost mladih treba da bude integrativan i sveobuhvatan potez koji treba da odgovara i tržišnoj ponudi i tražnji. Država mora da ima jasno definiranu **politiku sa državnim planom akcije** za ovu oblast. Vlade treba da prilikom izrade akcionih planova konsultuju akcione planove zemalja koje su uspješno provele svoje planove i postigle zadovoljavajuće rezultate, te da izrada planova krene od lokalnog, preko državnog do međunarodnog nivoa.

Izrada državnog akcionog plana treba da bude proces u kojem će postojati konstantna **komunikacija** između **svih** zainteresovanih strana, raznih odjela vlade, ministarstava, NVO-a, privatnog sektora, i prije svega mladih. Vlasti treba da integriraju akcioni plan za zapošljavanje mladih u svoje **razvojne strategije**, te da obezbijede potrebne **resurse** za izradu akcionog plana. Pored toga, ova oblast treba biti integrirana u ili u relaciji sa državnim **politikom prema mladima**.

Potrebno je prilikom izrade akcionih planova konsultovati statistike koje govore o nezaposlenosti mladih u zemlji (stopa nezaposlenosti mladih, odnos ukupne stope nezaposlenosti i stope nezaposlenosti mladih, odnos nezaposlenih mladih prema ukupnom broju mladih).

⁴ Youth Employment Network (YEN) – www.ilo.org/yen – osnovana od strane Kabineta Generalnog sekretara UN-a, ILO i WB.

Akcioni plan treba da bude **kombinacija seta mjera** na kojima će se raditi paralelno i konstantno sa sprovođenjem i pripremom politike za kreiranje mjera za zapošljavanje. Plan ne treba da se posmatra iz ugla samo jedne ciljne skupine – mladih, nego iz ugla šire društvene zajednice, jer će efekti generalno uticati i na ostale dobne skupine.

ZAŠTO TAKO URADITI?

Mladi ljudi treba da budu tretirani kao prednost koju jedna zemlja posjeduje, a ne kao problem, jer će u narednih 10 godina 1,2 milijardi mladih žena i muškaraca početi svoj radni staž. Bit će to generacija najbolje edukovanih, obučeni i utreniranih mladih ljudi do sada, sa sjajnim potencijalom za ekonomski i društveni razvoj zajednice. Na njih ne treba gledati kao na «sutrašnje vođe» nego kao na «današnje partnere».

(Iz Izvještaja Kofi Anana, Generalnog sekretara UN-a, ljeta 2005.)

Ko su naši «IGRAČI»?

SVI!

Ulogu inicijatora mogli bi odigrati novoutemeljena Komisija za koordinaciju pitanja mladih u BiH pri Vijeću/Savjetu ministara BiH sa Odsjekom za mlade Ministarstva civilnih poslova BiH, Jedinica za ekonomska planiranja i monitoring razvojne strategije BiH (EPPU) i Agencija za rad i zapošljavanje BiH. (za kontakte v. Poglavlje 5.)

b) Zakonodavstvo

Unutar zakonodavstva moguće je napraviti niz korekcija, dopuna i promjena na postojećim zakonima ili pak kreirati nove koji će biti poticajni za zapošljavanje mladih. Riječ je prije svega o zakonima o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, zakonu o radu, određenim poreznim zakonima, npr. utvrđivanje minimuma plate za mlade, zatim zakoni koji reguliraju volonterski rad, stažiranja i dr. Složenost Bosne i Hercegovine podrazumjeva da se ovdje govori o zakonima države, entiteta, kantona, Brčko Distrikta BiH.

c) Subvencije za zapošljavanje

Subvencije za zapošljavanje (subvencije plata) podstiču stvaranje radnih mjesta kroz porezne olakšice ili direktne novčane nadoknade poslodavcima za zapošljavanje nezaposlenih lica pod određenim uslovima ili za zadržavanje radnika koji bi inače bili otpušteni. Rijeđe, subvencije mogu biti namjenjene nezaposlenima u formi bonusa za zapošljavanje kao podsticaj za brže nalaženje novog posla. Najčešće subvencije na prostoru Zapadnog Balkana su subvencije poslodavcima za zapošljavanje mladih sa visokim obrazovanjem gdje država za tu mladu osobu daje dio ili čitavu platu u određenom periodu (najčešće godina dana). Pored toga daju se i subvencije i za lica iz (naj)suficitarnijih zanimanja koja su na evidenciji duže od 2 godine, sufinansiranje zapošljavanja mladih na istraživačko – razvojnim projektima, bez obzira da li se radi o privatnom sektoru, državnoj upravi ili javnom preduzeću, za zapošljavanje osoba obrtničkih zanimanja bez radnog iskustva, za osobe bez radnog iskustva (za prvo zapošljavanje u zanimanju za koje se osoba školovala) i sl.

U svakom slučaju, ukoliko ste poslodavac, vladina institucija ili mlada osoba, kontaktirajte službe zavoda za zapošljavanje u BiH (v. Poglavlje 5.) koje realiziraju programe subvencija i otvaraju periodično pozive za prijave na te programe!

PRIMJER: Federalni zavod za zapošljavanje

Kontakt: Tel: 033 208 250, 033 554 340, Fax: 208 257, E-mail: info@fzz.ba, Web stranica: www.fzz.ba

U okviru aktivne politike zapošljavanja, odnosno provođenja mjera i aktivnosti za stvaranje uslova za novo zapošljavanje, Federalni zavod za zapošljavanje je u 2003. godini počeo sa realizacijom projekta "**Program poticanja zapošljavanja mladih osoba sa visokom stručnom spremom**" kojim je predviđeno zapošljavanje 1.000 mladih osoba sa visokom stručnom spremom bez radnog iskustva u toku tri godine.

Polazeći od problema u zapošljavanju mladih osoba sa visokom stručnom spremom i pojave njihovog masovnijeg odlaska u inozemstvo, Federalni zavod za zapošljavanje je ovim programom pokušao obezbijediti uslove za zapošljavanje ove populacije u zemlji, cijeneći da su to budući nosioci razvoja društva. Cilj Programa je zapošljavanje mladih osoba visoke stručne spreme bez radnog iskustva, omogućavanje ravnopravnog natjecanja na tržištu rada, podsticanje povratka u mjesto prebivališta i destimuliranje njihovog odlaska u inozemstvo. U okviru Programa utvrđene su sljedeće poticajne mjere:

- sufinansiranje zapošljavanja na tržištu rada (privatni sektor),
- sufinansiranje zapošljavanja na područjima gdje su posebne potrebe za deficitarnim zanimanjima,
- sufinansiranje zapošljavanja u dijelu javnog sektora (osim organa uprave).

U toku predhodne tri godine sufinansirano je zapošljavanje 1.239 mladih osoba sa visokom stručnom spremom, od čega su 602 osobe zaposlene u privatnom, a 637 u javnom sektoru. U stalnom radnom odnosu zadržano je 509 osoba, od čega 255 u privatnom i 254 u javnom sektoru, dok se 54 osobe još uvijek nalaze u programu. Subvencioniranje se vrši na taj način što se poslodavcima koji zaposle ove mlade ljude obezbjeđuje mjesečni iznos od 600 KM, od čega se 250 KM izdvaja za poreze i doprinose, a 350 KM se izdvaja za plate zaposlenim mladim ljudima. Poslodavci u privatnom i službenici u javnom sektoru se obavezuju da ove mlade ljude zadrže u radnom odnosu u periodu od godinu dana od potpisivanja ugovora, s tim da postoji obaveza poslodavaca da ih zadrže u radnom odnosu još godinu dana nakon toga. Prve godine ovaj program se realizirao preko Federalnog zavoda za zapošljavanje, a naredne dvije godine preko kantonalnih službi za zapošljavanje.

d) Krediti i stipendije za studente, talente

Stipendiranje je nepovratno davanje određene sume novca. Dodjela stipendija se vrši obično na osnovu raspisanog javnog konkursa, te odabirom kandidata koji ispunjavaju sve uslove predviđene konkursom. Stipendije mogu biti jednokratne ili višekratne. Stipendije najčešće daju općine/opštine, kantoni/županije, entiteti, kao i domaće i strane nevladine organizacije, fondacije, privatni sektor.

Davanje kredita studentima podrazumjeva pozajmljivanje određene sume novca za školovanje sa dugoročnim periodom vraćanja uz određenu kamatu. Ovaj oblik kreditiranja se rijede može susresti u našoj zemlji, iako će kroz reformu visokog obrazovanja, Bolonjski proces, postati jedan od osnovnih načina finansiranja. U ovom slučaju najčešći «servisi» koji pružaju takve kredite su banke. Pored toga, moguće je da neka firma, javno preduzeće, na osnovu raspisanog konkursa izabere najadekvatnije studente, te da se određeni dio sredstava mjesečno isplaćuje istima, s tim da oni, nakon završetka studija, imaju obavezu da rade u tim firmama određeno vrijeme i vraćaju kredit.

PRIMJER: Opština Laktaši**Kontakt: Tel: 051 532 370, Web stranica: www.laktasi-rsbih.com**

Od 1998 godine, od kada je donesena Odluka o stipendiranju, Opština Laktaši provodi stipendiranje učenika i studenata, te je do sada imala veliki broj korisnika. Osnovni cilj ovog projekta je bio da se poveća broj studenata i učenika koji se direktno nagrađuju za postignuti uspjeh u školama. Iako se radi o maloj Opštini od svega 40 200 stanovnika, 9 726 su mladi ljudi od 15 do 30 godina starosti. Postoje četiri kategorije koje su obuhvaćene stipendiranjem:

1. studenti na stranim i domaćim fakultetima,
2. studenti od prve godine upisa studija koji su tokom srednje škole prolazili odličnim,
3. studenti koji su redovno upisali drugu godinu studija, plus što retroaktivno dobijaju stipendiju za prvu godinu studija,
4. kategorija talenata koji studiraju u inostranstvu.

Što se tiče srednjoškolaca, pravo na stipendiju imaju Vukovci, djeca boračke kategorije stanovništva, te oni koji su bili odlični u osnovnoj školi. Trenutno se u okviru ove Opštine stipendira 118 srednjoškolaca, 235 studenata koji studiraju u BiH i 18 studenata koji studiraju van BiH. Pored navedenih uslova mladi moraju biti na prebivališu Opštine minimum 12 mjeseci. Najniži iznos stipendije je 70 KM, a najviši 120 KM, s tim da je iznos stipendije za studente koji studiraju van BiH nešto viši. Od kada je pokrenut projekat povećan je broj studenata u ovoj Opštini.

PRIMJER: Energoinvest d.d. Sarajevo**Kontakt: Tel: 033 703 800. Fax: 033 659 618, E-mail: generalmanager@energoinvest.com, Web stranica: www.energoinvest.com**

Od nastanka Energoinvesta, 1951. godine, stipendiranje se nije provodilo kontinuirano nego na osnovu iskazane potrebe za kadrovima.

Nakon završetka rata dva puta je raspisan konkurs za stipendije, a tokom 2006. zaključen je i treći konkurs. Svrha stipendiranja je dobijanje mladih i kvalitetnih zaposlenika koji nakon uspješno završenog studija dobijaju radno mjesto u Energoinvest, d.d. – Sarajevo.

Od 2005. godine stipendijama je bilo obuhvaćeno oko 70 studenata. Studenti mjesečno dobijaju stipendije u visini od 250 – 300 KM zavisno od godine studija, a prema ugovoru o stipendiranju svi stipendisti imaju obavezu da se zaposle u Energoinvest, d.d. - Sarajevo.

Od ukupnog broja od 70 stipendista, samo njih 5 nije ostalo da radi u Energoinvestu i to na vlastitu inicijativu, a njih 18 još uvijek nije diplomiralo, tako da ih je ostalo 47 koji su nakon završenog studija zasnovali radni odnos u ovoj firmi.

Krug stipendija za 2006. godinu je završen, a primljeno je 45 novih stipendista.

e) Porezne i druge olakšice

Porezni odbici (olakšice) služe za umanjivanje porezne osnovice odnosno smanjenje porezne obaveze. Porezne olakšice stimulišu rad organizacija kojima se obezbjeđuju, jer smanjuju njihove troškove.

Olakšice pri registraciji daju se osobama prilikom osnivanja firme, kako bi se smanjili troškovi osnivanja, te kako bi se na taj način stimulisao što veći broj ljudi da pokrenu vlastite biznise.

Niži nivoi vlasti mogu također stvoriti procedure koje će direktno podržati mlade poduzetnike kroz smanjenje određenih dadžbina, taksi i sl. Određene olakšice su moguće i kada je riječ o

infrastrukturi, odnosno troškovima prostora za rad, komunalnih usluga, komunikacijskih i dr. troškova. U nastavku je naveden primjer olakšavanja kreiranja biznisa, ne specifično samo za mlade, i to od strane jedne od najsiromašnijih opština u BiH:

PRIMJER: Opština Šipovo**Kontakt: Tel: 050 371 240, Fax: 050 371 637**

U okviru lokalne uprave Opštine Šipovo pojednostavljena je procedura i smanjeni su troškovi dobijanja dozvole za rad, kao jedna od stimulativnih mjera u unapređenju lokalnog ekonomskog ambijenta. Ideja za primjenu ovog vida podsticaja proizašla je usljed nedostatka finansijskih sredstava lokalne uprave Opštine Šipovo za beskamatno kreditiranje otvaranja i razvoja malih i srednjih preduzeća i zapošljavanja.

Do smanjenja iznosa taksi došlo je prije godinu dana, a do pojednostavljenja procedure registracije i ubrzavanja tog procesa došlo je prije tri mjeseca, na taj način što je eliminisana sva nepotrebna dokumentacija gdje god je to bilo moguće.

Taksa za izdavanje odobrenja za rad za preduzetničke radnje (trgovina, zanatstvo, ugostiteljstvo...) košta 50 KM, poljoprivredu 30 KM, poslovne jedinice u sastavu preduzeća 50 KM, dopuna djelatnosti 10 KM itd. Vrijeme potrebno za izdavanje rješenja za rad od momenta podnošenja zahtjeva je osam sati.

Kao rezultat pojednostavljene i pojeftinjene procedure evidentiran je veći broj registrovanih preduzeća nakon ovih promjena. Jedan od pozitivnih primjera jesu novoregistrirane farme. U prošloj godini registrovana je samo jedna farma, a u posljednja tri mjeseca, nakon uvođenja promjena, čak deset.

4.2 Omladinsko poduzetništvo/preduzetništvo

U poglavlju analiziramo mlade koji se samozapošljavaju i kreiraju vlastite biznise, te otkrivamo koji su preduvjeti za to, ko i kako treba i može pomoći. Poduzetnik je osoba koja je spremna preuzeti rizik pokretanja poslovnih pothvata i osnivanja novog poduzetništva. Poduzetnika karakterizira inovativnost, kreativnost i sklonost poslovnom riziku. Poduzetnički programi označavaju zamisao o ponudi konkretnih materijalnih proizvoda ili usluga u skladu sa potrebama kupaca radi stvaranja dobiti. Poduzetnički programi se razvijaju na osnovu poduzetničkih planova koji predstavljaju detaljnu procjenu i razradu poduzetničkog poduhvata. Poduzetnički plan sadrži proizvode ili usluge koji se prodaju, potrebna finansijska sredstva, marketing metode, organizaciju rada, potrebne radnike, sistem upravljanja i rukovođenja.

Glavni preduvjet sasvim sigurno jeste obrazovanje budućeg poduzetnika (a), zatim bitno je postojanje i metoda za učenje poput biznis simulacija i školskih preduzeća (b), a treba imati i biznis mentora (c), kao i adekvatan ambijent za početni razvoj jedne firme što može biti npr. poslovni inkubator (d), ali to nije dovoljno ukoliko nema finansijske podrške (e), no čitava priča neće niti početi ako mladi nisu u startu zainteresirani i nemaju razvijenu svijest o omladinskom poduzetništvu (f).

a) Programi obrazovanja i obuke o poduzetništvu/preduzetništvu

Programi obrazovanja i obuke o poduzetništvu mogu biti vezani i za formalno i neformalno obrazovanje, dakle za škole i univerzitete, kao dio zvaničnih nastavnih planova i programa, ali i kao posebne obuke, kursevi, realizirani od strane nevladinih organizacija, privatnih škola, firmi itd. U mnogim zemljama će reći da se poduzetnički duh kroz posebne metode počinje razvijati još u vrtiću. Ipak, u Bosni i Hercegovini tek zadnjih nekoliko godina, u okviru šire obrazovne reforme radi se na uvođenju novih sadržaja i metodologija, među kojima jedna od bitnih oblasti jeste i poduzetništvo. Za sada najveći broj takvih škola su srednje stručne/strukovne škole, a novi program podrške toj reformi zove se EUVET program, podržan od strane fondova Europske unije (v. www.euvet.org). Ti programi razvijaju vještine potrebne za budućeg poduzetnika, no to nije i jedini cilj ovoga programa i većina polaznika ili nastavlja dalje školovanje ili se zapošljava, dok vrlo mali broj pokuša sa kreiranjem vlastitog biznisa. Jedan od razloga tomu jeste što obrazovanje nije jedini preduvjet za razvoj omladinskog poduzetništva. Udimo u jednu takvu školu...

PRIMJER: Ekonomska škola Bijeljina

Kontakt: Tel: 055 211 123, Fax: 055 210 542, Web stranica: www.ekonomskaskolabn.rs.ba

Ekonomska škola u Bijeljini se bavi pripremom mladih srednjoškolaca za nastavak školovanja na fakultetu, ali i za potrebe tržišta rada razvijajući one sposobnosti i kvalifikacije koje traže budući poslodavci. U tom cilju škola je zajedno sa predstavnikom Zavoda za zapošljavanje, a u organizaciji EU VET Programa, obavila ispitivanje tržišta rada u Bijeljini za potrebama pojedinih profila kadrova. Poslodavci su naveli i listu poželjnih kvalifikacija kod potencijalnih radnika. Pored stručnih znanja, neophodno je poznavanje rada na računaru, ali i samoinicijativa, smisao za saradnju, timski rad, odgovornost, preduzetništvo, strani jezici i sl.

Da bi mogla da odgovori navedenim zadacima, škola je prvo morala da započne sa svojom reformom. U grupi 12 odabranih srednjih stručnih škola u Bosni i Hercegovini našla se i ova škola iz Bijeljine koja je u organizaciji PHARE VET Programa i pod mentorskim radom jedne škole iz Danske započela pilot program izrade novog nastavnog plana i programa prilagođenog potrebama tržišta rada i evropskim integracijama. Sa radom se počelo 1998.godine.

Cilj Ekonomske škole Bijeljina je bio uvođenje evropskih standarda u srednje stručno obrazovanje. Tako je smanjen broj opšte obrazovnih predmeta, više pažnje je posvećeno stručnoj teoriji, a posebno je naglašeno uvođenje stručne prakse. Omogućeno je učenicima da svoja stručna znanja mogu provjeriti i verifikovati na praktičnoj nastavi. Nefunkcionalni i nepotrebni sadržaji iz postojećih programa su izbačeni, a uvedeni su novi standardi znanja koji će se, primjenom modularnih metodologija, moći lako ažurirati bez potrebe za promjenom cijelog Nastavnog plana i programa.

Da bi se moglo odgovoriti ovim zahtjevima počelo se sa pripremom nastavnika, školskog menadžmenta i opremanjem učionica i kabineta. Za nešto manje od 10 godina svi nastavnici su edukovani za primjenu novih metoda rada – interaktivne nastave, gdje prevladava aktivnost učenika u radionicama, izrada projekata i sl. Škola je opremila sve kabinete, medijateku i biblioteku informacionom tehnologijom (više od 150 računara u lokalnoj mreži sa izlaskom preko tri servera prema tri provajdera, nekoliko multimedijalnih projektor, faks mašina za potrebe nastave, digitalne kamere, digitalni foto aparati, elektronske pisače mašine itd.)

Škola je formirala preduzeća za vježbu gdje se učenici vježbaju u upravljanju i preduzetništvu. Preduzeća su simulaciona, ali iza svakog djeluje stvarno preduzeće koje mu pomaže u radu.

U školi se izučavaju dva strana jezika (njemački i engleski) i to jedan kao početni i jedan kao napredni nivo. Za sve predmete se koriste novi izvori znanja koji su, uglavnom, rezultat rada i pripreme nastavnika ove škole.

Rezultat svega ovoga je da učenici koji završe Ekonomsku školu Bijeljina uspješno obavljaju poslove na svom prvom radnom mjestu, spremni da se usavršavaju tokom cijelog života, ali se i uspješno upisuju i na fakultete, pa i u Evropi, jer učešće u PHARE VET Programu daje prohodnost ka evropskim visokoškolskim institucijama.

Ekonomska škola Bijeljina je sa reformom poprilično odmakla, ali nije stala. Dalji planovi u okviru škole su izmještanje praktične nastave iz kabineta u stvarne uslove - u firme. To će zavistiti od stepena i brzine razvoja privrede i malog biznisa.

Intervencija «sa strane», podrška jedne fondacije/nevladine organizacije, a koja koristi srednje škole za realizaciju obuke o omladinskom poduzetništvu opisana je u idućim primjerima:

PRIMJER: «Mladi poduzetnici BiH»

Kontakt: Tel: 051 322 651, E-mail: bogdan@soros.org.ba, Fond Otvoreno društvo BiH www.soros.org.ba

Projekat "Omladinsko poduzetništvo u BiH" je razvijen u saradnji Fonda otvoreno društvo BiH i norveške organizacije Business Inovation Programs, sa namjerom da se kod mladih u srednjim školama razvije osjećaj za poduzetništvo, te da kroz stvarno poslovanje mladi steknu znanja, vještine i iskustva koja im mogu biti dragocjena u daljem planiranju života i karijere. Učesnici projekta su učenici, nastavnici, poduzetnici i lokalne zajednice. Od 2006. godine program provodi novoformirana organizacija «Mladi poduzetnici».

Ciljevi projekta

- podsticanje razvoja poduzetničkog duha i poduzetničkog ambijenta među mladim ljudima,
- pomoć mladim ljudima da razviju samoinicijativu, samopouzdanje, kreativnost, timski rad i odgovornost,
- uvođenje novih praktičnih nastavnih metoda u srednje obrazovanje, i
- uspostavljanje saradnje između srednjih škola i "svijeta biznisa".

Projektna strategija

Projekat je dizajniran tako da učenici prođu kroz cijeli životni ciklus jednog preduzeća (razvoj poslovne ideje, izrada biznis plana, registracija i organizovanje preduzeća, prikupljanje finansijskih sredstava, poslovanje i vođenje poslovnih knjiga, likvidacija preduzeća) i da nauče kako da postupaju kada su pred njima problemi i prepreke, ali i uspjesi. Projekat je planiran kao trogodišnji, sa nadom da će, u međuvremenu, steći dovoljno podrške i pristalica kako bi se proširio na veći dio srednjih škola u BiH i bio u potpunosti preuzet i podržan od strane obrazovnog sistema, lokalne zajednice kao i poslodavaca i firmi u BiH. U periodu od tri godine projekat namjerava da izgradi lokalne mreže škola uključenih u njega. Ove lokalne mreže (Omladinska preduzeća Sarajeva, Banja Luke, Tuzle,

Doboja, i sl.) će kreirati nacionalnu asocijaciju, koja će potom uspostaviti veze sa drugim nacionalnim ili međunarodnim mrežama omladinskih preduzeća kao što su Young Enterprises, Junior Achievements, i dr.

Gdje se projekat realizuje?

Od septembra 2002. godine, Projekat se uspješno realizuje u petnaest srednjih škola u BiH. U svakoj od škola opremljeni su “poslovni kabineti” (računarska i komunikaciona oprema, namještaj) koji služe kao poslovne sredine za funkcionisanje omladinskih preduzeća.

Omladinska preduzeća

Učenici su po vlastitom izboru formirali grupe, odnosno, omladinska preduzeća, a potom, uz pomoć lokalnih koordinatora programa, definisali poslovnu ideju, istražili tržište i izradili poslovne planove. Značajnu podršku i pomoć pružili su im i mentori – osobe iz svijeta biznisa. Kao rezultat ovih aktivnosti formirano je 58 omladinskih preduzeća u prvoj, 81 omladinsko preduzeće u drugoj, te 102 preduzeća u trećoj godini projekta. Njihovi poslovni planovi su odobreni i finansirani.

Edukacija nastavnika

Do sada su održana tri seminarra za nastavnike kojima je prisustvovalo svih 30 nastavnika uključenih u program. Trećem seminaru je prisustvovao i određeni broj direktora srednjih škola u kojima se projekat realizuje. Na seminarima su obrađivane slijedeće teme: izrada poslovnog plana i istraživanje tržišta; kreativnost i timski rad; vještine prezentiranja i komuniciranja; organizacija preduzeća.

Sajmovi Omladinskih preduzeća

Svake godine održavaju se regionalni sajmovi kao i centralni BiH Sajam omladinskih preduzeća. U Sarajevu je 10.04.2003. godine, u dvorani “Zetra”, održan prvi centralni BiH Sajam omladinskih preduzeća. Na sajmu su učestvovala 54 omladinska preduzeća, a takmičila su se u četiri kategorije, i to: najbolji inovativni proizvod, najbolji štand, najbolji poslovni plan, sveukupno najbolje ocijenjeno omladinsko preduzeće. Sveukupno najbolje ocijenjeno omladinsko preduzeće je učestvovalo na Međunarodnom sajmu omladinskih preduzeća u Norveškoj, gdje je ostvarilo sjajan uspjeh zauzimanjem drugog mjesta. Nekoliko omladinskih preduzeća iz BiH je učestvovalo na međunarodnom sajmu omladinskih preduzeća u Osijeku, Hrvatska, gdje je omladinsko preduzeće iz BiH, osvojilo prvu nagradu za najbolji inovativni proizvod. Jedno omladinsko preduzeće iz Sarajeva je ostvarilo poslovnu saradnju sa preduzećem iz Norveške, koje je naručilo određenu količinu njihovih proizvoda.

Drugi centralni BiH Sajam omladinskih preduzeća održan je u Tuzli, u dvorani “Mejdan” 16.04.2004. godine, uz sudjelovanje 81 omladinsko preduzeće, treći u Banja Luci u aprilu 2005. godine, sa 72 omladinska preduzeća, a četvrti sajam organizovao je Junior Achievement “Mladi poduzetnici” u Sarajevu 27. aprila 2006. godine. Na ovom sajmu učestvovalo je 21 omladinsko preduzeće.

Mentori omladinskih preduzeća

Jedan od ciljeva programa je i jačanje veza između škole i poduzetnika. Poduzetnici imaju izuzetno važnu ulogu u Projektu – svojom podrškom, savjetima i praktičnom pomoći u realizaciji poslovnih ideja oni neposredno doprinose stvaranju nove generacije poduzetnika i promoviranju vrijednosti poduzetničkog društva.

PRIMJER: Sinergija

Kontakt: Tel: 051 332 613, Fax: 051 332 623, E-mail: info@sinergija.rs.ba, Web stranica:

www.sinergija.rs.ba

Sinergija je udruženje iz Banja Luke koje je, kao lokalna nevladina organizacija, osnovano marta 1997. godine od strane eksperata i profesionalaca iz oblasti ekonomije, prava, finansija, poljoprivrede, ljudskih resursa, treninga i obrazovanja. Misija Sinergije je podrška i promocija društveno-ekonomskog razvoja, tržišne ekonomije i međuentitetske saradnje, kao preduslova za proces demokratizacije u Bosni i Hercegovini. Svoju misiju Sinergija ostvaruje kroz: projekte ekonomskog razvoja, posebno uspostavljanje i finansiranje razvoja mikro, malih i srednjih privatnih preduzeća i procesa tranzicije državnih preduzeća; projekte razvoja lokalnih inicijativa, preduzetništva i samozapošljavanja; lokalni ekonomski razvoj, otkrivanje stvarnih problema i potreba lokalnog razvoja i pomoć u pronalaženju rješenja; posredovanje u komunikaciji između lokalnih, regionalnih i globalnih organizacija i institucija; obezbjeđivanje pomoći i konsultatnskih usluga lokalnim upravama, drugim nevladinim organizacijama, fondacijama, međunarodnim organizacijama i donatorima u realizaciji postojećih i pokretanju novih projekata koji su fokusirani na rješavanje lokalnih razvojnih problema; pokretanje i podrška usvajanju i implementaciji međunarodnih standarda u ekonomiji posebno u oblasti sektora malih i srednjih preduzeća.

Danas je Sinergija afirmisana lokalna organizacija koja od osnivanja iza sebe ima učešće u preko 20 različitih projekata iz domena ekonomije, poljoprivrede, treninga i obrazovanja, samostalno ili u saradnji sa domaćim i međunarodnim partnerima.

Kroz jedan od programa Sinergija omogućuje maturantima srednjih škola da putem praktičnog i teorijskog rada steknu osnovne vještine koje su im neophodne za bavljenje preduzetništvom, a što im kasnije može pomoći u formiranju karijere. Sinergija realizira ovaj program u Tehničkoj školi i Gimnaziji u Banja Luci, te u dvije srednje škole u Doboju. Iz godine u godinu broj učenika koji učestvuju u programu raste, tako da je do sada sumarno u Bosni i Hercegovini u programu učestvovalo preko hiljadu učenika, sa preko dvjesto pedeset omladinskih preduzeća koji su imali priliku da se okušaju u ulozi preduzetnika.

b) Biznis simulacije/školska preduzeća

Biznis simulacija predstavlja oponašanje stvarnog poslovanja firme koja omogućava učesnicima da kroz interaktivni rad steknu bazične vještine liderskog vođenja, timskog rada, zajedničkog donošenja odluka, delegiranja, motivacije, kao i da steknu nova znanja o funkcioniranju biznisa. Školska preduzeća mogu biti jedna takva simulacija, ali i prava registrirana preduzeća unutar škola u čijem radu sudjeluju učenici, te kroz pravi rad se obrazuju. Biznis simulacije često su dio širih programa obrazovanja i obuke opisanih i u predhodnom poglavlju.

PRIMJER: Srednja ekonomska škola, Sarajevo

Kontakt: Tel: 033 643 209, Fax: 033 651 141, E-mail: Infoteam@ekonomska-skola.com.ba, Web stranica: www.ekonomska-skola.com.ba

U ovoj školi, u okviru predmeta "Biznis ekonomija", uvedena je praksa biznis simulacije. Taj vid nastave je zamišljen tako da svaki od učenika u razredu predstavlja jedno fiktivno samostalno preduzeće. Svrha takve podjele je da svaki učenik primjeni znanje do tada stečeno u okviru ekonomske škole kao, npr. knjigovodstvo, registracija preduzeća oblasti (proizvodne ili uslužne djelatnosti), evidencija sredstava, promjene u preduzeću, te knjiženje promjena, računi itd. Ovim vidom nastave obuhvaćeni su učenici drugih i trećih razreda.

c) Biznis mentorstvo i stručno savjetovanje

Za one mlade koji posjeduju i znanje, početni kapital kao i hrabrost da krenu u poslovni svijet i razvijaju vlastiti biznis od velike pomoći mogu biti MENTORI. Mentori mogu biti i edukatori, vezani za različite vrste obrazovnih institucija, ali mogu biti i poduzetnici, dugogodišnji menadžeri, poslovni ljudi koji prenose svoja iskustva, «naučene lekcije», ukazuju na određene finese i daju korisne savjete. Mentorstvo može biti institucionalizirano kroz različite obrazovne programe i ustanove, biznis inkubatore, ali može biti i posebna usluga biznis centara, privrednih komora, regionalnih i lokalnih razvojnih agencija, nevladinih organizacija. Mentorstvo može biti vezano za bilo koji segment poslovanja i u bilo kojem stadiju razvoja poduzetništva.

Stručno savjetovanje koje može biti i jednokratno, za razliku od mentora koji prati nečiji rad određeni period, također može biti vezano za različite institucije, među kojima su posebno danas korisni centri za razvoj biznisa ili poslovni centri. Najveći broj takvih centara nastao je u okviru regionalnih i lokalnih razvojnih agencija (za kontakte v. poglavlje 5.). Evo i par primjera:

PRIMJER: Biznis Centar Srebrenica (BCS)**Kontakt: Tel/fax: 056 440 180, E-mail: bc@teol.net**

BCS je poslovno obrazovni centar, uspostavljen u martu 2002. godine, na inicijativu Opštine Srebrenica, Vlade Japana kao donatora i menadžmenta Doma kulture. Ovo je jedino udruženje u regionu koje je usmjereno ka kreiranju povoljnog poslovnog okruženja, zapošljavanja i samozapošljavanja, kontinuiranog obrazovanja i jačanja sektora malih i srednjih preduzeća.

Biznis Centar Srebrenica se u okviru svojih aktivnosti bavi i monitoringom korisnika svojih usluga. Projekat monitoringa se provodi nad korisnicima u periodu od godine dana i osnovni cilj mu je unaprjeđenje biznisa. Ovaj projekat obuhvaća korisnike koji redovno plaćaju porez te im se od te cifre, ukupno plaćenog poreza, vraća 20% u svrhu unaprjeđenja njihovog biznisa. U toku te godine stručnjaci iz Biznis centra, pružaju treninge iz oblasti finansijskog izvještavanja, finansijskih pokazatelja i analiza ponuda, poslovnog savjetovanja, tržišnog zbližavanja, te ostalih poslovnih usluga koje su potrebne korisnicima. Ovaj projekat se provodi posljednje tri godine i imao je veliki uspjeh. Tenderi se raspisuju u zavisnosti od donatorskih sredstava. Do sada je najveći broj korisnika bio iz kategorije mladih poduzetnika.

PRIMJER: Centar za razvoj biznisa Pale**Kontakt: Tel: 057 226 693, E-mail: ljubisa@serda.ba, Web stranica: www.serda.ba**

U okviru regionalne razvojne agencije SERDA-e otvorno je devet centara za razvoj biznisa, te je, između ostalog, jedan od takvih centara, otvoren i za područje Pala. Pored niza aktivnosti fokus ovog centar je na informisanju i pomaganju pri svim fazama za pokretanje biznisa, kao što je pisanje biznis plana, prikupljanje potrebnih sredstava (centar je povezan sa bankama i drugim finansijskim institucijama, te upoznaje svoje klijente o najpovoljnijim mogućnostima dobijanja kredita), registrovanje, svi vidovi nabavke opreme itd. Kroz svoje aktivnosti i saradnju sa ostalim institucijama sličnog opredjeljenja Centar pokušava da doprinese izgradnji preduzetničke kulture i ambijenta na području Opštine Pale i šire u regiji.

USLUGE CENTRA

- pružanje savjeta o najpovoljnijem vidu registracije (D.O.O., S.T.R., S.Z.R., S.U.R., itd) i pomoć pri registraciji (koraci pri registraciji i izrada potrebnih registracionih dokumenata);
- izrada i pomoć pri izradi biznis i marketing plana; pružanje informacija o postojećim izvorima finansiranja (kreditne linije, donacije, grantovi...);
- istraživanje tržišta za preduzetnike;
- rad na poslovnim i razvojnim projektima;
- sve vrste tehničke pomoći za preduzetnike (internet, telefon, fax, izrada svih vrsta ugovora);
- informisanje o relevantnim poslovnim događajima kao što su sajmovi, seminari, promocije, itd;
- biznis povezivanje i lobiranje.

PROJEKTI CENTRA

Pored redovnih aktivnosti i usluga koje se pružaju klijentima Centra, Centar za razvoj biznisa radi i na svim projektima SERDA-e, kao i na realizaciji sopstvenih projekata. Razvojni projekti koje Centar u saradnji sa ostalim relevantnim institucijama pokreće i nastoji da pokrene su:

- Programi edukacije iz oblasti ekonomije (pokretanje i vođenje vlastitog biznisa), kako za postojeće i potencijalne preduzetnike, tako i za mlade;
- Projekat baze podataka privrednih subjekata na području Opštine Pale i Istočni Stari grad;
- Projekat web prezentacije mikro, malih i srednjih preduzeća Opštine Pale i Istočni Stari Grad. Ovaj projekat je kompatibilan sa prethodnim i nadovezuje se na njega;
- Projekat "Sajam kadrovskih potencijala" na Palama, kao podsticaj ostvarenju direktnog kontakta poslodavaca i nezaposlenih na nivou Opštine. Ovaj projekat je sa velikim uspjehom realizovan u 2005. godini i planira se njegovo ponavljanje u ovoj godini; Projekat izrade profila Opštine Pale sa potencijalima investicionog ulaganja;
- Projekat edukacije poljoprivrednih proizvođača i njihovo direktno povezivanje sa tržištem;
- Projekat neposredne i neprestane podrške razvojnim aktivnostima Opštine Pale;
- Projekat edukacije turističkih radnika i promovisanja turističkih potencijala na području Opštine Pale.

d) Biznis/poslovni inkubator

Formiranje biznis ili poslovnog inkubatora je jedan od načina podrške za otpočinjanje i nastavak biznisa. Pod poslovnim inkubatorom podrazumijeva se objekat/prostor koji udomi nova ili još «nezrela», nerazvijena, mala preduzeća. No, biznis inkubator nije samo prostor, već sveobuhvatna podrška koja pomaže kompaniji da opstane i uspije na tržištu. Firme koje se nalaze u inkubatoru plaćaju samo dio troškova zakupa. Inkubator može da osigura i niz usluga od besplatnih konsultantskih usluga, funkcionalnog poslovnog prostora, zajedničkog korištenja infrastrukture, opreme, te korištenja tehničkih, informatičkih, finansijskih i marketinških programa. Upravljanje inkubatorom i organizacione poslove obično vode neprofitne organizacije. Finansiraju se od državnih kompanija, uprave, sponzorstvima. Jednostavno rečeno, poslovni inkubator predstavlja dom za uzgajanje novih preduzeća.

PRIMJER: BIT Centar Tuzla

Kontakt: Tel: 035 304 655, Fax: 035 304 656, E-mail: info@bit.ba, Web stranica: www.bit.ba

Business Innovation and Technology Center Tuzla (BIT) je projekat koji ima za cilj da omogući mladim perspektivnim stručnjacima i poduzetnicima da uspostave i razviju svoj posao.

Fondacija za inovacije i tehnologiju je osnovana kao bosanskohercegovačka fondacija, u cilju realizacije projekta BIT – Centra. BIT centar je projekat koji je pokrenut 18. oktobra 2005. u Tuzli. U zgradi sa oko 1000m² kancelarijskog prostora BIT Centar nudi kvalitetne prostore za iznajmljivanje. Važno je istaći da osim kancelarija sa savremenom opremom BIT Centar pruža i stručne finansijske, marketinške, računovodstvene i pravne usluge. Ovaj centar se sastoji od poslovnog inkubatora fokusiranog na pomaganju ICT poduzetnicima da započnu poslove i povežu se sa međunarodnim kompanijama kako bi stekli znanja i otpočeli nove poslove.

BIT Centar inkubator je fokusiran na poslove i projekte bazirane na ICT tehnologijama. Projekti koji su uključeni u Inkubator imaju fokus ne samo na lokalnom, već i na međunarodnom i regionalnom tržištu. Usluge koje nudi BIT Centar opisane su u tri različite vrste ugovora o zakupu. Ugovori sadrže različit nivo usluga i različitog su trajanja. Ugovori su: Poduzetnički uslovi (3 mjeseca), Inkubatorski uslovi (maks. 6 - 30 mjeseci), Uobičajeni uslovi zakupa (varijabilna dužina trajanja).

A. Poduzetnički (pred-inkubatorski) uslovi zakupa u BIT Centru

BIT Centar će biti u mogućnosti ponuditi prostor i savjetodavne usluge nekolicini poduzetnika koji još uvijek nemaju ideju za svoj posao u budućnosti ili su u dilemi da li je njihova ideja dovoljno dobra, ali su bez obzira na sve odlučni da otpočnu posao.

BIT Centar ovim korisnicima nudi mogućnost sklapanja kratkoročnog ugovora da bi im se pomoglo da evaluiraju i razviju ideju, ili da nađu nove ideje koje će imati bolji tržišni potencijal. Ukoliko ova pred-inkubaciona faza bude uspješna za obje strane postoji mogućnost (ali ne garantovana) da se aplicira za dobivanje uobičajenog inkubatorskog statusa.

- Besplatni savjeti od BIT savjetnika
- Pristup mreži tehnološkog i tržišnog znanja
- Ugovor za zakup kancelarije na tri mjeseca
- Mogućnost apliciranja za manje zajmove iz rizičnog kapitala

B. Inkubatorski uslovi zakupa u BIT Centru

Odlučni poduzetnici koji žele da osnuju novu kompaniju ili su je tek osnovali mogu da apliciraju za dobivanje statusa inkubator kompanije.

Status inkubator kompanije im osigurava i određene prednosti:

- Besplatna asistencija BIT savjetnika koji može pomoći da se ubrza njihov poslovni razvoj
- Pristup mreži znanja i profesionalnih savjetnika
- Mogućnost da se aplicira za sredstva iz rizičnog kapitala (zajam, kredit, dionice)
- Niže cijene kancelarijskih prostora u početnoj fazi

Da bi se ostvario gore navedeni status potrebno je ispuniti i određene zahtjeve. Najvažniji od njih je da postoji poslovna ideja sa visokim tržišnim potencijalom. Kompanijama koje budu imali status inkubator kompanije biće ponuđeni slijedeći uslovi zakupa. U prvih šest mjeseci cijena će biti oko 10% od uobičajene cijene. Na kraju tog probnog perioda napredak kompanije će biti evaluiran prema ciljevima koji su prije dogovoreni. Inkubator kompanija ima mogućnost da prolongira boravak u inkubatoru do dvije godine. U ovom periodu cijena zakupa će rasti ka uobičajenoj cijeni zakupa. Poslije 30 mjeseci inkubator ugovor će isteći, kompaniji će možda biti ponuđen boravak u BIT Centru, ali tada po uobičajenoj cijeni zakupa.

C. Uobičajeni uslovi zakupa u BIT Centru

Kompanije koje su već dobro organizovane i koje vode poslove u polju ICT tehnologija su također dobrodošle da budu rezidenti u BIT Centru.

PRIMJER: Inkubator Modriča

Kontakt: Tel: 053 811 554, E-mail: nprivreda@modrica.ba, Web stranica: www.modrica.ba

Opština Modriča je pokrenula projekat biznis inkubatora u saradnji sa nevladinom organizacijom NBR, Nezavisnim biroo za razvoj, koji se bavi inkubiranjem na području ove regije. Ovaj projekat je ostvaren u partnerstvu nevladinog, privatnog i javnog sektora.

U okviru ovog projekta, uz pomoć donatorskih sredstava USAID-a, te sredstava Opštine, adaptiran je prostor bivšeg starog društvenog doma i te prostorije su predviđene za inkubiranje. Korisnicima inkubatora je ponuđen veliki broj usluga kao što su: internet, telefoni, faks, uredi, konferencijska sala itd., koje su od velike pomoći mladim preduzećima. Do sada su pokrenuta 4 nova biznisa u okviru ovog centra: Preduzeće za proizvodnju naslona za stolice od drveta, Preduzeće za uvođenje grijanja, Servis bijele tehnike i Zemljoradnička zadruga. U narednom periodu planirano je uvođenje još firmi u proces inkubiranja. Ovim projektom nastoji se povećati razvoj Opštine, kao i poticati preduzetnički duh.

e) Kreditno-garantni fondovi/mikrokreditiranje

Ne možete pokrenuti biznis ukoliko nemate početni kapital. Mladi ljudi sasvim sigurno nisu grupa koja ga uobičajeno ima. Upravo zbog toga potrebna je podrška u obliku mikrokredita ili kreditno-garantnih fondova za razvoj poduzeća. U Bosni i Hercegovini banke, pa i novoformirane mikrokreditne organizacije, s obzirom na kamatne stope koje iznose i 10 i više %, nisu najbolja rješenja. Država (sa entitetima, kantonima/županijama, općinama/opštinama, distriktom) ima različite vrste razvojnih fondova koji bi mogli dati podršku i mladim poduzetnicima.

Kada je riječ o bankama, one odlučuju, da li da finansiraju ili ne finansiraju njihove potrebe, na osnovu dva ključna kriterija: finansijska održivost tražitelja kredita i mogućnost tražitelja kredita da obezbjedi kolateral za kredit koji traži. Obično, sama održivost predloženog ulaganja nije dovoljna, te tražitelj kredita mora obezbjediti i kvalitetne kolaterale.

PRIMJER: Garantni Fond "GFBD" Brčko Distrikta BiH

Kontakt: Tel: 049 232 260

Garantni Fond "GFBD" Brčko Distrikta BiH nastao je u svrhu davanja kreditnih garancija u ruralnom sektoru, koje su obezbjeđene sa 300.000,00 KM odobrenih iz Budžeta Brčko Distrikta BiH za 2003. god. S obzirom da je ideja nastanka fonda imala veoma dobre rezultate odlučeno je da se proširi djelatnost Garantnog fonda „GFBD“ Brčko

Distrikta BiH na davanje garancija za kredite malim i srednjim preduzećima i samostalnim preduzetnicima, koje su obezbjeđene sa 1.000.000,00 KM odobrenih iz Budžeta Brčko Distrikta BiH za 2004. god.

Ciljevi GFBD-a Brčko:

- Da udovolji tražnji za kreditima među ruralnim stanovništvom, kako bi se poboljšao pristup finansijskim sredstvima u ruralnom sektoru, naročito za one poljoprivredne proizvođače kojima nedostaje kvalitetan kolateral za osiguranje kredita;
- Da udovolji tražnji za kreditima malim i srednjim preduzećima i samostalnim poduzetnicima, koji nemaju dovoljno kolaterala za osiguranje kredita;
- Da pospješi što brže zapošljavanje;
- Da pruži stručnu pomoć Vladi Brčko Distrikta i institucijama nadležnim za implementaciju razvojnih planova i programa u vezi ove dvije kategorije korisnika kredita.
- Dugoročno: GFBD Brčko bi trebao da privuče nova sredstva u Brčko Distrikt BiH, što će povećati konkurentnost koja će imati pozitivan uticaj u smislu kvalitetnog pristupa kreditima za stanovništvo Brčko Distrikta BiH što će doprinijeti povećanom razvoju.

Uslovi - Da bi dobili kreditne garancije potencijalni korisnici moraju ispunjavati sljedeće kriterije:

- Kreditne garancije se daju malim i srednjim preduzećima, samostalnim poduzetnicima i individualnim poljoprivrednim proizvođačima;
- Kreditne garancije se daju za poslovne aktivnosti koje se odvijaju u Brčko Distriktu BiH;
- Potencijalni korisnik kreditne garancije ispunjava sve uslove kreditora za dobijanje kredita;
- Zahtjev može biti podnesen isključivo od strane kreditora.
- Kreditori su: Mikrokreditna organizacija EKI, UniCredit Zagrebačka banka, ProCredit banka i Tuzlanska banka.

Karakteristike garancije:

- Procenat pokriva kredita kreditnom garancijom je 50%;
- Maksimalna vrijednost pojedinačne kreditne garancije je do 50.000,00 KM;
- Maksimalna vrijednost traženog kredita je do 100.000,00 KM;
- Vrsta kredita: investicioni krediti i krediti za obrtna sredstva;
- Rok otplate je 3 godine;
- Manje kamatne stope u odnosu na prosječnu tržišnu kamatnu stopu za 1-2%;
- Maksimalna kamatna stopa je 9,50%
- Provizija Fonda je 0,50% od vrijednosti kreditne garancije;
- Dogovoreni multiplikator je 2-2,5.

Ostvareni rezultati GFBD-a Brčko

U periodu od 01.01.2005. do 31.12.2005. godine, Upravni odbor GFBD Brčko odobrio je kreditne garancije za 39 korisnika u ukupnom iznosu od 477.300,00 KM, koji su dobijanjem ovih kreditnih garancija dobili kredita u ukupnom iznosu od 1.054.600,00 KM. U 2005. godini od ukupno 39 odobrenih kreditnih garancija GFBD Brčko je za individualne poljoprivredne proizvođače odobrio 28 kreditnih garancija u iznosu od 175.800,00 KM, a za mala i srednja preduzeća i samostalne preduzetnike 11 kreditnih garancija u iznosu od 301.500,00 KM. Prosječan iznos odobrenih kreditnih garancija za 2005. godinu je 12.240,00 KM. Prosječan iznos odobrenih kreditnih garancija za mala i srednja preduzeća i samostalne preduzetnike je 27.409,00 KM, a za individualne poljoprivredne proizvođače 6.278,57 KM. Odobrene kreditne garancije za 2005. godinu omogućile su zadržavanje 56 radnih mjesta kao i otvaranje 28 novih radnih mjesta u poljoprivrednoj djelatnosti, dok je kod malih i srednjih preduzeća i samostalnih poduzetnika posao zadržalo 39 radnika, a stvoreni su uslovi za otvaranje 25 novih radnih mjesta. Otplate kredita se vrši na vrijeme i u skladu sa utvrđenim procedurama, tako da je stopa delikvencije 0%,

f) Promocija poduzetništva/preduzetništva kod mladih

Da bi se povećao broj mladih koji su uopće zainteresirani za poduzetništvo potrebni su projekti koji ga promoviraju, u kojima će mladi imati prilike da se upoznaju sa osnovnim konceptom i mogućnostima poduzetništva, uz bitnu napomenu – da im taj čitav proces bude zanimljiv, dinamičan, pa i zabavan. Postoji niz formi na koji način uraditi promociju, a u svijetu su

najčešći projekti različitih formi takmičenja i konkursa za najbolje biznis ideje, biznis planove, i druge biznis elemente često uz organizaciju određenih konferencija, susreta mladih sa edukativnom komponentom, kao i posebni sajmovi omladinskog poduzetništva (v. primjer «Mladi poduzetnici» 4.2 a)

Često ova takmičenja omogućavaju osobama koje imaju neku ideju za posao i koji su tu ideju uobličili u biznis plan (koji predstavlja strateški dokument u kojem su precizirani koraci putem kojih se može doći do realizacije poslovne ideje) da dođu do finansijskih sredstava za realizaciju svoje ideje, ukoliko njihova ideja bude među najboljim.

PRIMJER: BH CASE CHALLENGE – Svjetski univerzitetski servis (SUS)

Kontakt: E-mail: haris.hadrovic@wus-austria.org, Web stranica: www.sus.ba

Balkan Case Challenge je jedno od najvećih studentskih takmičenja u Jugoistočnoj Evropi. Od 2001. godine, BCC okuplja preko 150 studenata iz regije nudeći im mogućnost da svoja stečena znanja na fakultetima primjene i prošire „Case Study“ metodom (metodom studije slučaja).

U okviru programa „Podrška visokom obrazovanju u BiH za 2005. – 2007. godinu“ koji finansira Vlada Republike Austrije, WUS Austria ured u Sarajevu organizuje studentsko takmičenje BH Challenge.

Ovo je jedno od ukupno tri predtakmičenja (Kosova Challenge, SCG Challenge) za Balkan Case Challenge, a glavno takmičenje se održava u Beču u Austriji. U okviru takmičenja studenti imaju mogućnost da se takmiče u sljedećim poljima:

1. **Business Case Competition** (za studente ekonomije, marketinga, menadžmenta i ostalih srodnih disciplina nudi rješavanje fiktivnog ili realnog slučaja iz oblasti biznisa)
2. **Law Moot Court** (predstavlja simulaciju Međunarodnog suda pravde i namijenjen je studentima pravnih nauka)
3. **Model United Nations** (simulacija zasjedanja Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda na kojoj mogu učestvovati studenti političkih i srodnih nauka)
4. **Information Communication Technologies** (namijenjen je studentima tehničkih, informacionih i srodnih nauka, a bavi se rješavanjem slučaja baziranog na informaciono-komunikacijskim tehnologijama)

Pobjednici ovog takmičenja plasiraju se direktno u finale Balkan Case Challenge, na kojem će učestvovati pobjednici predtakmičenja iz Srbije i Crne Gore i Kosovo UNMIK-a. Pored navedenih zemalja, finalnom takmičenju u Beču će pristupiti i studenti iz Austrije, Bugarske, Moldavije, Hrvatske, Slovenije, Rumunije, Makedonije i Albanije.

Pored direktne kvalifikacije za finalno takmičenje u Beču, organizacioni odbor BH Challenge-a nudi i nagrade poput učešća u ljetnim školama, prakse, vaučere za knjige, i sl. BH Challenge studentima nudi da svoje dosadašnje iskustvo razmijene i prošire radom u grupama sa studentima iz cijele BiH, a onima koji se plasiraju u finale i sa studentima iz 10 zemalja Jugoistočne Evrope i Austrije. Ovo studentsko takmičenje doprinosi i reformi visokog obrazovanja u BiH, promovirajući mobilnost studenata, povezivanje univerziteta sa tržištem rada, uvođenje savremenih metoda učenja (ukidanje tradicionalnog ex-katedra pristupa), kao bitne stavke Bolonjskog procesa.

PRIMJER: Promocija preduzetništva kod mladih i stvaranje biznis inkubatora - EXIT centar Banja Luka

Kontakt: Tel: 051 321 110, Fax: 051 320 240, E-mail: contact@exitcentre.org, Web stranica: www.itbusiness.ba

EXIT Centar, u saradnji sa Elektrotehničkim fakultetom iz Banja Luke, započeo je implementaciju novog projekta pod nazivom IT biznis inkubator, sa ciljem da se u sigurnom poslovnom okruženju, omogući uspostavljanje novih IT kompanija, otvore nova radna mjesta i podrži razvoj preduzetništva u BiH. Većim dijelom, projekat je finansiran

od strane Evropske komisije, Britanske ambasade i Administrativne službe grada Banja Luka. Uloga EXIT-a, kao poslovnog inkubatora jeste povezivanje univerziteta i stvarnog tržišta, te pružanje šanse potencijalnim ili postojećim preduzetnicima da, uz sve neophodne konsultacije i trening, započnu sopstveni IT biznis.

Projekat uspostavljanja prvog IT biznis inkubatora u sjeverozapadnom regionu BiH podjeljen je u dvije faze:

1. Konkurs/takmičenje za najbolju IT poslovnu ideju: tri najbolje ocjenjena tima dobit će šansu da uz podršku EXIT Centra započnu vlastiti biznis; (6. – 28.03.2006.)

2. Uvođenje izabranih timova u biznis inkubator, gdje će dobiti besplatne konsultacije i trening za pokretanje i realizovanje svoje poslovne ideje.

Analiza tržišta, građenje brenda, oglašavanje, izrada biznis plana, profesionalni trening, finansijsko-knjigovodstvene i administrativne usluge samo su neke od servisa koje EXIT IT inkubator nudi. Zajednički cilj EXIT Centra i izabranih timova jeste njihov samostalni izlazak i opstanak na domaćem, regionalnom, pa i svjetskom IT tržištu. Projekat obuhvata region sjeverozapadne BiH i traje do decembra 2006. godine. Fakultetsko obrazovanje nije neophodno da bi se ušlo u inkubator. Ideja uspostavljanja inkubatora je da se pruži prilika svim mladim ljudima koji imaju dobru IT ideju, a ne znaju kako da je realizuju. Prva faza projekta nije samo odabir najboljih poslovnih ideja, već ujedno želja da se probudi svijest kod mladih ljudi o preduzetništvu.

4.3 Employability – Sposobnost za zapošljavanje

a) Razvoj osnovnih vještina za nalaženje posla

Vještine za «employability» (samo jedna riječ na engleskom jeziku, a koja ima dosta široko značenje) označavaju kombinaciju vještina, stavova i ponašanja za pronalaženje, zadržavanje posla, odnosno pravljenje progressa, napredovanja u poslu, u radu sa drugima na poslu i u postizanju najboljih rezultata. Prilikom definiranja i konkretizacije ovih vještina postoji niz različitih načina kategorizacije, terminologija i opisa. Najčešće pod ovim vještinama se smatraju: samopouzdanje, kritičko i analitičko mišljenje, odgovornost, timski rad, znatiželjnost i motivacija za učenjem i sticanjem novih saznanja, komunikacijske vještine, vještine prezentiranja, strani jezici, informacione i komunikacione tehnologije, iskrenost i pouzdanost, mogućnost rada pod pritiskom i stresom, lako adaptiranje, smisao za humor, organizacijske vještine, menadžement vremena, novca i drugih resursa itd itd.

Imati dobro razvijene ove vještine znači biti atraktivan na tržištu rada i vrijediti više. Međutim, postavlja se pitanje kako doći do ovih vještina i kako ih unaprijediti. Naime, većina ovih vještina nije još uvijek prepoznata u BH formalnom obrazovnom sistemu kao neki od ciljeva u obrazovnom procesu, niti su adekvatno sadržane u nastavnim planovima i programima. Upravo zbog toga, posebno su bitni drugi oblici edukacije za ove vještine kroz nevladine organizacije, privatne škole, odnosno kroz različite forme obuke, seminare, kurseve, radionice.

PRIMJER: CROSSROAD – Sarajevo

Kontakt:, Tel: 033 266 440, Fax: 033 650 871, E-mail: info@crossroad.ba, Web stranica: www.crossroad.ba

Projekat CROSSROAD je podržan od strane Evropske Komisije kroz CARDS 2003 program, a implementira ga Svjetski univerzitetski servis Bosne i Hercegovine (SUS BiH) u suradnji sa Asocijacijom alumni Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu (ACIPS).

Projekt CROSSROAD predstavlja inicijativu za poboljšanje ekonomske situacije u regiji Kantona Sarajevo, usmjerenu ka studentskoj populaciji kao budućem nosiocu ekonomskog razvoja, sa ciljem da ohrabri i osposobi studente za osnivanje njihovih vlastitih kompanija ili im omogući lakše uključivanje u postojeće kompanije.

Primarni cilj CROSSROAD projekta je popunjavanje praznine nepostojanja vladine ili nevladine institucije koja bi se bavila pitanjima lakše integracije studenata u privredne tokove regije.

Sve aktivnosti projekta su za njegove krajnje korisnike (studente koji studiraju na području sarajevske regije) besplatne, a usmjerene su u dva smjera.

Primarna grupa aktivnosti Centra je usmjerena ka studentima koji imaju ambiciju osnivanja vlastitih preduzeća i obuhvata interaktivne treninge, radionice, seminare i konsultantske sesije na temu osnivanja i upravljanja malim i srednjim preduzećima.

Druga grupa aktivnosti CROSSROAD centra je orijentirana ka povezivanju studenata sa postojećim kompanijama, već tokom njihovog studiranja. Povezivanje kompanija sa studentima biće ostvareno kroz niz aktivnosti, kao što su Case Study, Job Fair i Career Days. Pored navedenih aktivnosti, čiji je osnovni cilj unapređenje interakcije između studenata i regionalnih kompanija, CROSSROAD centar nudi mogućnost studentima da dopune znanje stečeno na fakultetu i savladaju vještine potrebne svakoj modernoj kompaniji, kroz sljedeće treninge: Poslovni kurs računara, Kurs poslovnog engleskog jezika, Soft skills, Kurs za odnose s javnošću.

PRIMJER: Projekat “Aktivno traženje posla” - PIU SESER

**Kontakt: Tel: 033 279 181, Fax: 033 279 180, E-mail: fmsa@fbihvlada.gov.ba, Web stranica: www.fbihvlada.gov.ba
ProMENTE - www.promente.org**

U okviru Drugog projekta podrške prezapošljavanju (SESP) Vlade Federacije Bosne i Hercegovine putem Jedinice za implementaciju projekta - PIU SESER realizuje se pilot projekat „Aktivno traženje zaposlenja“. Dio aktivnosti ovog pilot projekta je „Obuka za aktivno traženje posla“ kojeg realizuje agencija ProMENTE. ProMENTE je u saradnji sa kantonalnim službama za zapošljavanje u Mostaru i Tuzli otvorio radionice za aktivno traženje posla. Obuka je trajala od 02.02.2006. do 03.03.2006. godine. Realizirano je 16 petodnevnih radionica na dva punkta – u Mostaru i Tuzli. Obuku je prošlo preko 200 nezaposlenih osoba registrovanih u službama za zapošljavanje, različite starosne i obrazovne strukture. Cilj ove obuke jeste da ljudi koji su ostali bez posla kroz praktične vježbe razviju vještine potrebne za uspješnu potragu za poslom. Priručnik za obuku je adaptacija jednog od najuspješnijih modela obuke za aktivno traženje posla koji je dizajniran na Mičigenskom univerzitetu i primijenjen u velikom broju zemalja (npr. Irskoj, Mađarskoj i Finskoj). Učesnici su obučavani i uvježbavani u tehnikama pronalaženja poslodavaca, pisanja biografije, ponašanja na intervjuima za posao, itd.

4.4 Informiranje/informisanje, savjetovanje i spajanje poslovne ponude i potražnje (Job matching)

U ovom poglavlju govori se o usmjeravanju mladih u izgradnji karijere, odnosno o profesionalnoj orijentaciji (a), o informiranju i savjetovanju mladih o mogućem daljem školovanju, ali i nalaženju posla (b, c), kao i o spajanju, uvezivanju mladih na tržištu rada sa poslovnim ponudama (c, d).

a) Profesionalna orijentacija

Profesionalna orijentacija je naučno-stručni postupak u kojem se svim zainteresovanim osobama predlažu zanimanja koja najviše odgovaraju njihovim interesima, sklonostima i sposobnostima. Profesionalna orijentacija je kontinuirana, sistematska i planski organizirana djelatnost pružanja pomoći pojedincu u izboru usmjerenja i opredjeljenja u obrazovanju i profesionalnoj aktivnosti, radi postizanja profesionalnog identiteta, koji je u skladu sa individualnim osobinama i potrebama, kao i sa potrebama tržišta rada. Funkcija profesionalne orijentacije je vođenje ličnosti prema svijetu rada, njeno uvođenje u svijet rada i dalje vođenje unutar svijeta rada.

PRIMJER: ProOMENTE - Sarajevo

E-mail: steve@promente.org, dzenana@promente.org, ivona@promente.org, www.promente.org

ProMENTE je udruženje registrirano u Federaciji Bosne i Hercegovine koje su u oktobru 2002. godine u Sarajevu osnovala tri socijalna znanstvenika. ProMENTE se bavi konsultingom za psihološka istraživanja i aktivnosti. Osim što provodi istraživanja i evaluacije za klijente, proMENTE također implementira svoje projekte od kojih je prvi i najvažniji "Moja karijera".

"Moja karijera" je projekat kojim tri organizacije: proMENTE, SUS BiH, i SRC-e nastoje razviti odgovarajući model profesionalne orijentacije, koji će pomoći mladima da grade karijeru prema svojim sposobnostima, sklonostima, interesima, i vrijednostima koja imaju o nekom zanimanju. Ciljna grupa su svi mladi, učenici osnovnih škola, srednjih škola, univerziteta, kao i oni koji su zainteresirani za prekvalifikaciju, pa i nezaposleni. Produkti projekta "Moja karijera" uključuju:

- Upitnik za određivanje profesionalnih interesa baziran na svjetski priznatom Hoilandovom modelu. Upitnici su validirani u sklopu razvoja modela i dostupni su za besplatno korištenje u proMENTE-u. Na besplatno korištenje je dat i upitnik pod nazivom Profil neodlučnosti u odabiru karijere.
- Set "karijera pretraživača". Ovi "pretraživači" olakšavaju pronalazak zvanja u školama i na fakultetima u BiH za svaki profil interesa dobivenih kao rezultat popunjavanja upitnika. „Pretraživači” sadrže informacije o svim univerzitetima u BiH, svim srednjim školama u Kantonu/Županiji Sarajevo, Zeničko-Dobojskom kantonu/županiji, Hercegovačko-Neretvanskom kantonu/županiji, Srednjobosanskom kantonu/županiji kao i svim srednjim školama u Republici Srpskoj sa zvanjima prema novom VET sistemu.
- Priručnici za provođenje programa savjetodavnog rada pri odabiru i razvoju karijere za osnovu školu (grupni rad), srednje škole (grupni rad) i za individualni savjetodavni rad. U priručnicima su objašnjena tri jednostavna koraka provođenja modela sa malo ili nimalo troškova.
- Knjiga zanimanja koja je sortirana prema profilima profesionalnih interesa i u skladu je sa internacionalnim standardom ISCO88.
- Jedinstvena i sveobuhvatna baza informacija o obrazovnim putevima, uključujući listu zanimanja, škola i kvalifikacija u Bosni i Hercegovini, te veze među njima. Ova baza informacija je osnova za web-stranicu

www.mojakarijera.com, ali i izvor informacija za sve brošure i kataloge spomenute ovdje. Baza se konstantno obnavlja kako bi mogli nuditi informacije u skladu sa obrazovnom reformom u Bosni i Hercegovini.

- Vrlo popularna serija od 12 zanimljivo pisanih brošura sa savjetima za odabir i razvoj karijere namijenjene učenicima, studentima i njihovim roditeljima.

Trenutne aktivnosti udruženja proMENTE:

- Profesionalna orijentacija za nezaposlene - proMENTE i Zavodi za zapošljavanje u Mostaru i Zenici implementiraju "probati i testirati" program savjetovanja o karijeri za nezaposlene koji je uspješno povećao stopu zaposlenosti u mnogim drugim zemljama sa visokom stopom nezaposlenosti.
- Profesionalna orijentacija u omladinskim Centrima - proMENTE i SUS su se prijavili zajedno sa SEEYN i SEENAPB u cilju razvoja programa profesionalne orijentacije koristeći vršnjake edukatore u omladinskim klubovima.
- Kontaktni centar za CPO (cjeloživotnu profesionalnu orijentaciju) - Ovaj centar je uzeo u zadatak razmjenu informacija o aktivnostima u namjeri da unaprijedi cjeloživotnu profesionalnu orijentaciju u BiH. Zajedno sa Centrom, Tim za cjeloživotnu profesionalnu orijentaciju, je neformalno grupiranje organizacija koje namjeravaju koordinirati aktivnosti o cjeloživotnoj profesionalnoj orijentaciji; a putem mailing liste mreže za cjeloživotnu profesionalnu orijentaciju redovno će pružati informacije pojedincima i organizacijama zainteresiranim za CPO.
- Savjetodavni rad na www.mojakarijera.com - Web stranica pruža sveobuhvatne informacije o zanimanjima, kvalifikacijama, školama i univezitetima na području čitave Bosne i Hercegovine, sa personaliziranim prijedlozima baziranim na rezultatima upitnika.
- Pružanje savjetovanja o karijeri u školama - Model za škole se kontinuirano razvija.
- Individualni savjetodavni rad - Besplatno savjetovalište je otvoreno u uredu proMENTE-a u Sarajevu.

b) Informativni centri i savjetovališta za mlade

Već je u poglavlju 4.2 bilo govora i o posebnim centrima za razvoj biznisa koji se bave informiranjem, savjetovanjem i edukacijom. No pored njih, postoje i Info centri za mlade, tj. prostori, objekti u koje mladi mogu doći i tražiti informacije vezane za zapošljavanje, obrazovanje, ali i druge oblasti koji se tiču njihovih prava i mogućnosti.

PRIMJER: OIA BiH (info deskovi za mlade)/ERYICA

Tel: 033 209753, e-mail: idemo@oiabih.info, oiabih@oiabih.info, www.oiabih.info, www.mladi.info

U Europi postoji preko 8.000 info centara za mlade sa preko 12.500 službenika za informiranje mladih. Oni su udruženi u Europsku agenciju za informiranje mladih ERYICA (www.eryica.org). Prvi partner sa Zapadnog Balkana, a uskoro i član ove europske asocijacije je Omladinska informativna agencija BiH (OIA – www.oiabih.info). OIA je prema europskoj metodologiji kreirala i otvorila od jeseni 2005. godine četiri info deska za mlade (IDeMo!) u Bihaću, Zenici, Zvorniku i Mrkonjić Gradu u saradnji sa lokalnim vlastima i uz podršku Fonda Otvoreno društvo BiH. Mladi mogu svaki radni dan da dođu u prostor info deska i da nađu, dobiju, različite informacije koje su postavljene u 10 kategorija (mladi BiH, država & mladi, prava, obrazovanje, posao, zdravlje, slobodno vrijeme, organizacije, informiranje, praktičan život). U narednom periodu bi se ovaj broj info deskova trebao povećati, odnosno otvoriti i u drugim većim BH gradovima.

c) Sajmovi/berze rada

Sajmovi zapošljavanja mladih su najčešće jednodnevni ili višednevni skupovi, u bilo kojem periodu u godini, gdje su na jednom mjestu postavljeni promotivni štandovi pojedinih firmi i organizacija koje informiraju posjetitelje o svojim programima, radu, kao i mogućnostima za

zapošljavanje. Takvi sajmovi osim što mogu biti prilika za nalaženje posla, služe i u edukativne svrhe, ali i kao alat za usmjeravanje mladih u njihovom školovanju i izgradnji karijere. Često takvi sajmovi imaju i dodatne komponente – različite radionice na teme iz predhodnog poglavlja o vještinama, debate ili panel diskusije na relevantne teme (npr. povezanost tržišta rada i reforma visokog obrazovanja), kao i bazu podataka za ostavljanje biografija mladih zainteresiranih za nalaženje posla i dr.

U Bosni i Hercegovini u različitim većim gradovima unazad nekoliko godina organiziraju se ovakvi sajmovi, berze rada, dani karijere. Najčešći organizatori su nevladine organizacije, studentska udruženja, međunarodne organizacije, razvojne agencije, privredne komore, Agencija za rad i zapošljavanje BiH i dr.

PRIMJER: Career Days 2006. – AIESEC

Kontakt: Tel: 033 275 989, Web stranica: www.aiesecbosnia.blogspot.com

AIESEC Sarajevo organizuje projekat pod nazivom Career Days, čiji je cilj povezivanje kompanija sa studentima završnih godina fakulteta. "Career Days 2006" je održan 29., 30. i 31. marta 2006. godine u sali Unitica i u auli Ekonomskog fakulteta u Sarajevu. Ovo je druga godina kako se organizuje Career Days u Sarajevu, a prošle godine su zaposlena 33 studenta. Prvi dan je u sali Unitica održano svečano otvaranje i predstavljanje kompanija učesnica, dok je u druga dva dana održan sajam zapošljavanja u auli Ekonomskog fakulteta u Sarajevu. Ove godine učešće u projektu je uzelo 10 kompanija koje djeluju u BiH, glavni pokrovitelj je bila Coca Cola, a i ostale firme/ustanove se ubrajaju među atraktivne: Reckitt Benkiser, ProCredit Bank, Ekonomski fakultet, Sarajevo Graduate School of Business, Proctor&Gamble, PetrolInvest. AIESEC je pripremio i bazu podataka potencijalne radne snage za kompanije učesnice. Bazu podataka sačinjavaju studenti (njih 140) koji su putem aplikacija dostavili i biografije, te se na taj način prijavili za učešće u projektu "Career Days 2006". Učešće u projektu, putem aplikacija, uzelo je preko 250 studenata sa svih fakulteta sa Univerziteta u Sarajevu. Ovim projektom studentima se pruža mogućnost direktnog kontakta s nekom od kompanija učesnica, a kompanijama se obezbjeđuje primjerak CD-a sa bazom podataka o studentima koje bi potencijalno mogli zaposliti.

AIESEC je međunarodno udruženje studenata koje se bavi međunarodnom razmjenom i razvojem potencijala mladih ljudi, a djeluje u 95 zemalja svijeta. AIESEC je osnovan 1948. godine u Rotterdamu, a u Bosni i Hercegovini postoji od 1953. godine, otkad djeluje Lokalni komitet Sarajevo. Projekat "Career Days" se održava u svakoj AIESEC zemlji, te je po tome i prepoznatljiv, a jedini je u BiH ovakvog tipa.

d) Web portali

Web portali za traženje zaposlenja su World Wide Web stranice koje omogućavaju korisnicima stranice pronalaženje adekvatnog zaposlenja bilo na osnovu pretraživanja postojeće baze podataka o zaposlenjima, bilo kroz pohranjivanje svog CV-ja u bazu podataka i čekanje da se javi zainteresovani poslodavac. Ovakav oblik traženja zaposlenja je u posljednje vrijeme izuzetno rasprostranjen, te korištenje te opcije uzima maha i kod nas.

PRIMJER: www.profil.ba

PROFIL je neovisno savjetodavno poduzeće koje djeluje u području pronalaženja menadžerskih kadrova, utemeljeno privatnim kapitalom 1989. godine. U začetima svojega djelovanja usluge traženja i odabira kadrova nudene su u Sloveniji i Jugoistočnoj Europi. PROFIL djeluju na području Slovenije, Hrvatske, BiH te Srbije i Crne Gore. Evidentno je da je svaka promjena ili novi član u rukovodećem ili stručnome timu povezana sa određenom razinom rizika. U tom smislu funkcija ove firme je da u ime klijenta naručitelja djeluju na način da rizik svedu na najmanju moguću mjeru. Zbog toga oni u okviru svojih aktivnosti imaju strukturiran pristup, te postupke traženja i odabira koji imaju posebne prednosti. PROFIL započinje sa saradnjom sa članovima uprave, odnosno vodstvom

poduzeća, čiji bi članovi trebali pomoći da razumiju prirodu djelatnosti kojom se naručitelj bavi: strategiju, konkurentnost, razvojne prioritete, kulturološko okruženje te naravno, detaljan opis željenog kandidata. Na osnovu tih informacija i objašnjenja, naručitelja mogu predstaviti potencijalnome kandidatu.

Traženje uključuje:

1. Sistemsko pretraživanje njihovih izvora i istraživanje tržišta, što zajedno jamči pronalaženje odgovarajućih kandidata. Proces traženja zasniva se na aktivnome traženju među relevantnim poduzećima;
2. anonimno oglašavanje na Profilovim internetskim stranicama (www.profil-group.com)
3. korištenje ekskluzivne PROFILOVE baze podataka, što omogućuje pristup informacijama o stručnjacima i darovitim menadžerima.

PRIMJER: Agencija Spektar-www.agencijaspektar.com

Agencija Spektar osnovana je u Banja Luci u oktobru 2001. godine. Spektar je trenutno jedina privatna agencija iz RS i prva u BiH čija je osnovna djelatnost uspostavljanje komunikacije ili posredovanje između poslodavaca i klijenata koji traže posao na brz i efikasan način. Uz osnovnu djelatnost kroz praksu su uvedene i dodatne djelatnosti koje su neophodne za kvalitetno pružanje usluga korisnicima. Agencija je ostvarila saradnju sa velikim brojem kompanija, javnih institucija, kao i međunarodnih organizacija o problemu rješavanja nezaposlenosti i unaprijeđenja poslovanja. Njihova uloga je:

1. Pomaganje korisnicima prilikom zaposlenja, bilo da traže odgovarajući posao ili pravu osobu koju će zaposliti.
2. Organizovanje kurseva i seminara za nezaposlena lica.
3. Podizanje nivoa kvaliteta rada uposlenika kod korisnika njihovih usluga na najviši mogući nivo i neprekidno održavanje kroz stalne edukacije i treninge.

Usluge:

- Posredovanje pri zapošljavanju

Osnovna djelatnost Agencije Spektar je posredovanje pri zapošljavanju, odnosno uspostavljanje komunikacije između poslodavca i lica koje traži posao. Pronaći kvalitetnog radnika koji svojim znanjem i sposobnostima može doprinijeti razvoju i uspjehu preduzeća, sa jedne strane i kvalitetnog poslodavca, odnosno preduzeće sa druge strane, nije nimalo lak posao.

- Headhunting

Headhunting je proces pronalaženja odgovarajućih profila radnika, prema utvrđenim potrebama poslodavaca. Agencija Spektar iz svoje baze podataka bira lica koja mogu ispuniti definisane potrebe i predlaže najbolje kandidate za firmu. Headhunting ima za cilj da razvija, unapređuje i ohrabruje poslodavce da koriste usluge specijalizovanih agencija, u stvaranju stabilne unutrašnje organizacije zasnovane na sposobnim pojedincima, koji će svojim znanjem i iskustvom doprinijeti razvoju preduzeća. Ovdje se prvenstveno misli na visokoobrazovane stručnjake sa iskustvom iz oblasti menadžmenta, kao i vrhunske eksperte u svojoj struci.

- Kursevi

Pored navedenog Agencija Spektar se bavi i pružanjem edukativnih kurseva potrebnih za što bolje snalaženje na tržištu rada, a to su: biznis plan, osnove preduzentištva i poslovnog planiranja za mlade, finansije i računovodstvo, marketing, izrada marketing plana, Microsoft access, obuke iz programa tzv akademije, kurs iz knjigovodstva, kurs autocad 2d, kurs dizajna coreldraw, kurs daktilografije, napredni kurs rada na računaru, osnovni kurs rada na računaru, kurs za prodavače, kurs "obuka za komercijaliste", kurs "kako uspješno tražiti posao".

- InterSkills program za mlade

Agencija Spektar u saradnji sa Britanskim savjetom BiH pokreće program pod nazivom InterSkills, namjenjen mladim ljudima uzrasta od 20-25 godina. Cilj programa u kojem će učestvovati 30 mladih je stvaranje uslova za povećavanje njihove konkurentnost na tržištu rada.

Na njihovoj veb stranici, između ostalog, možete naći aktuelne otvorene pozicije za regiju Banja Luka.

PRIMJER: www.posao.ba

Internet portal www.posao.ba svojim posjetiocima pruža usluge traženja adekvatnih kadrova za upražnjene pozicije u poslovnim jedinicama poslodavaca s jedne strane, te usluge koje, osobama koje traže posao,

omogućavaju brz i efikasan kontakt sa poslodavcima, s druge strane. Kad je riječ o poslodavcima, usluge se sastoje iz slijedećeg:

- Kreiranje vlastitog korisničkog accounta
- Objavljivanje oglasa za sve upražnjene pozicije u njihovim poslovnim jedinicama
- Pregled aplikanta koji su aplicirali na objavljene pozicije (kompletna biografija po EU standardima)
- Pregled kataloga biografija osoba koje traže posao, a koje se nalaze u našoj bazi podataka

Usluge koje www.posao.ba pruža osobama koje traže posao sastoje se iz slijedećeg:

- Kreiranje vlastitog korisničkog accounta
- Pregled svih objavljenih poslovnih ponuda
- Kreiranje vlastite biografije po EU standardima
- Apliciranje na objavljene poslovne ponude

www.posao.ba je urađen dvojezično (bosanski i engleski jezik) što omogućuje da portal posjećuju i usluge koriste mnoge firme iz inozemstva.

Posao.ba će pristup bazi biografija ograničiti samo na HR (Human Resource), odjele unutar kompanije, agencije za zapošljavanje, te druge pojedince i ustanove koje se bave zapošljavanjem.

4.5 Sticanje radnog iskustva

a) Stažiranje i praksa

Učiti kroz praktičan rad i sticati prvo radno iskustvo jako je važno svakoj mladoj osobi koja se još uvijek obrazuje ili je završila obrazovanje. Na većini konkursa za posao stoji frustrirajući uvjet za mlade – godina, dvije, tri radnoga iskustva!

Upravo zbog toga, za mlade je važno steći što prije i što lakše to radno iskustvo, a praksa u nekoj firmi, javnom preduzeću, organu državne uprave može biti rješenje. Takva praksa ili stažiranje može trajati od nekoliko sedmica i mjeseci pa najčešće do godinu dana. Može biti vezana za nekoliko sati rada sedmično, do punog radnog vremena. Posebna forma je pozicija pripravnika odnosno pripravničko stažiranje, koja je privremenog karaktera, ali sa pravima kao da je osoba u punom radnom odnosu. Na kraju takvog pripravničkog staža može se polagati i stručni ispit (potreban za neka zanimanja).

PRIMJER: Praksa u javnim ustanovama - Općina Živinice

Kontakt: Tel: 035 774 525, Fax: 035 772 125, E-mail: info@opcinazivinice.org, Web stranica: www.opcinazivinice.org

Općina Živinice nastoji zapošljavati mlade ljude radi stručnog osposobljavanja za samostalan rad u svojoj struci. Na početku kalendarske godine sačinjava se Plan prijema pripravnika i volontera za tekuću godinu na osnovu kojeg se planira broj kandidata koji se primaju u radni odnos sa završenom SSS, VŠS, VSS.

Radni odnos zasnivaju na određeno vrijeme, a ukoliko to mogućnosti dozvoljavaju, primljeni pripravnici raspoređuju se na neodređeno vrijeme na radna mjesta koja su u skladu sa stručnom spremom koju posjeduju.

U 2006. godini 1 izvršilac dipl. pravnik imenovan je za savjetnika Općinskog načelnika.

Tokom kalendarske 2005. godine primljen je jedan zaposlenik u svojstvu pripravnika sa VŠS na određeno vrijeme od jedne godine. Istom pripravniku pripadaju sva prava po osnovu radnog odnosa (plaća, topli obrok, prevoz, regres i dr.).

Tokom 2004. godine primljena su dva pripravnika dipl. ing. elektrotehnike i dipl. ing. poljoprivrede na period od godinu dana, s tim što je jedan raspoređen na neodređeno vrijeme, zbog postojanja upražnjenog radnog mjesta koje odgovara njegovoj stručnoj spremi, a drugi je odradio pripravnički staž i položio stručni ispit, te zasnovao radni odnos na neodređeno radno vrijeme u drugoj općini. Također je, u 2004. godini, primljen u radni odnos na neodređeno vrijeme 1 izvršilac dipl. pravnik koji obavlja funkciju zamjenika Općinskog pravobranioca.

PRIMJER: BH Telecom

Kontakt: Tel: 033 217 014, Fax: 033 211 111, Web stranica: www.bhtelecom.ba

Trenutno su u BH Telecomu angažovane 73 mlade osobe na praksi, od čega 29 od početka 2006. godine. Na praksu se primaju mladi ljudi sa srednjom, visokom i višom stručnom spremom i to pretežno sljedeće struke: diplomirani inženjeri elektotehnike, saobraćaja, ekonomisti, pravnici i mašinski inženjeri. Ovi mladi ljudi potpisuju ugovor o obavljanju pripravničkog staža i po tom osnovu primaju naknadu u iznosu 80% od vrijednosti najniže plate radnog mjesta na kojem se nalaze. Od 73 mlade osobe koje se trenutno nalaze na praksi 13 ih je sa srednjom, 2 sa visom i 58 sa visokom stručnom spremom. BH Telecom prima aplikacije i, kada se ukaže prilika, iz tih aplikacija pozivaju mlade ljude kako bi im omogućili sticanje prakse. Mladi sa srednjom stručnom spremom zadržavaju se na praksi 6 mjeseci, a mladi sa visokom i višom stručnom spremom na period od godinu dana.

Prošle godine 29, a ove godine 7 mladih koji su završili praksu, nakon polaganja stručnog ispita, zadržani su u stalnom radnom odnosu.

PRIMJER: JU „Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo“ Sarajevo

Kontakt: Tel: 033 562 000, E-mail: vlada@ks.gov.ba, Web stranica: www.ks.gov.ba

U proteklih nekoliko godina u sklopu rada ove službe provedena su tri projekta koja su trebala da omogućće mladima sticanje radnog iskustva i na osnovu njega radnog zaposlenja.

1. „Program angažovanja pripravnika sa VSS i VŠS, pokrenut 2004 godine, je bio prvi u nizu. U sklopu programa angažovana su 404 pripravnika. Projekat je bio namjenjen isključivo za privredne subjekte, te su u istom učestvovala 142 poslodavca. Mladi su za period od 12 mjeseci dobivali neto platu u visini od 600 KM za VSS i 500 KM za VŠS. Cilj projekta je bio osposobljavanje mladih ljudi za rad kako bi u svom zvanju našli posao.

U projektu je ukupno utrošeno 3.429.847 KM.

2. Na osnovu odličnih rezultata postignutih prethodnim projektom pokrenut je i drugi projekat za period 2005. – 2006. godine pod nazivom „Sufinansiranje zapošljavanja pripravnika VSS, VŠS i SSS“. Ovaj put služba za zapošljavanje je učestvovala u bruto naknadi za pripravnike u visini od 70% sredstava, gdje je plata za pripravnike sa VSS bila 600 KM, VŠS 500 KM i SSS 400 KM. U projektu su bili uključeni svi zainteresovani poslodavci.

U istom je učestvovalo 236 pripravnika od čega 123 VSS, 17 VŠS i 84 SSS. 12 pripravnika je raskinulo radni odnos.

Jedan od pokazatelja velikog uspjeha ovog projekta je što su svi mladi ljudi sa SSS, nakon završenog pripravnčkog perioda u trajanju od 6 mjeseci, zadržani u radnom odnosu, a struke koje su bile najtraženije ovom prilikom su trgovci, ekonomski tehničari, elektro tehničari i fizioterapeuti.

U projekat je utrošeno 426.620 KM

3. JU „Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo“ iz sredstava solidarnosti Federalnog zavoda za zapošljavnje izdvaja sredstva u visini od 1.012.800 KM. Ovom prilikom obuhvaćeno je 85 mladih sa VSS, 20 VŠS i 120 sa SSS. Realizacija ovog projekta je u toku.

b) Volontiranje

Volontiranje u najširem smislu se definiše kao neprofitna i neplaćena aktivnost kojom pojedinci doprinose dobrobiti svoje zajednice ili cijelog društva. Ova aktivnost se javlja u raznim oblicima, od tradicionalnih običaja uzajamne samopomoći do organizovanog djelovanja zajednice u kriznim periodima, kao i do pokušaja pomoći u sprječavanju i zaustavljanju sukoba i suzbijanja siromaštva.

U okviru načina za sticanje radnog iskustva postoji institucionalizirani oblik volontiranja u organima državne uprave, javnim preduzećima, pa i privatnim firmama i nevladinim organizacijama. Osim određenog dokumenta, «papira» koji potvrđuje da je neko negdje volontirao, tj. radio određeni broj sati bez nadoknade na određenim poslovima, volonter bi trebao biti «na pozitivnoj 0», tj. da su mu troškovi koje ima tokom obavljanja posla pokriveni, a to znači npr. putni troškovi, topli obrok i dr. od strane institucije u kojoj radi ili nekog sponzora.

U Europi je volontiranje kod mladih ljudi jako popularno, među kojima su i volonterske polugodišnje ili godišnje pozicije u drugim zemljama. To znači da uz novčanu podršku YOUTH programa Europske komisije (www.europa.eu.int/youth) i mlada osoba iz BiH može otići da volontira u nekoj nevladinoj organizaciji ili javnoj ustanovi u nekoj od europskih zemalja i to u

periodu od 6 do 12 mjeseci. Odnedavno ista forma postoji i u Jugoistočnoj Europi, kroz program RIVER SEE (www.riversee.org).

PRIMJER: Volontiranje u okviru uprave Grada Banja Luka

Kontakt: Tel: 051 244 444, 051 244 407, Fax: 051 212 526, E-mail: gradonacelnik@banjaluka.rs.ba, Web stranica: www.banjaluka.rs.ba

U okviru Grada Banja Luka već tri godine zapošljavaju se mladi volonteri različitih profila. Zapošljavanje se vrši putem konkursa koji se svake godine objavljuju u dnevnim novinama. Osnovni kriteriji za izbor su prosjek ocjena i neposjedovanje radnog iskustva. Ovim programom obuhvaćeni su mladi sa srednjom i visokom stručnom spremom, a profili koji se traže zavise od potreba pojedinih odjeljenja u okviru Grada Banja Luka. Pripravnici sa srednjom stručnom spremom primaju se na praksu na period od 6 mjeseci, a mladi sa visokom stručnom spremom na period od godinu dana. Pripravicima se za vrijeme volontiranja obezbijeduje topli obrok i pokrivanje troškova prevoza u mjesečnom iznosu od 130 KM. U 2006. godini zaposleno je 17 mladih volontera iz različitih škola: ekonomska, građevinska, poljoprivredna... i sa različitih fakulteta: ekonomski, pravni... Po završetku volontiranja ovi mladi ljudi dobiju potvrdu o volontiranju i omogućava im se polaganje stručnog ispita za rad u organima državne uprave i lokalne samouprave.

5. t-KO JE t-KO? – Mapa aktera

Mapa aktera ili «t-ko je t-ko» lista pruža opise bitnih institucija i organizacija sa pripadnim kontaktima koje su vezane za neki od aspekata teme zapošljavanja mladih i omladinskog poduzetništva. Ti akteri su sistematizirani i svrstani u slijedeće kategorije:

- 5.1 **Politika zapošljavanja mladih**
- 5.2 **Ostale agencije na državnom nivou**
- 5.3 **Obrazovanje**
- 5.4 **Poslodavci**
- 5.5 **Privredne/gospodarske komore**
- 5.6 **Regionalne razvojne agencije**
- 5.7 **Omladinsko poduzetništvo/preduzetništvo**
- 5.8 **Profesionalna orijentacija**
- 5.9 **Nevladine organizacije**
- 5.10 **Međunarodne organizacije**
- 5.11 **Ponuda i potražnja za poslom**

5.1 Politika zapošljavanja mladih

Politikom zapošljavanja mladih bave se (ili bi se trebale baviti) različite institucije na različitim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini. To konkretno znači:

5.1.1 BH nivo: pri Vijeću/Savjetu ministara BiH:

- a) EPPU
- b) Komisija za koordinaciju pitanja mladih BiH

5.1.2 FBiH nivo: pri Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike:

- a) Sektor za rad i socijalnu politiku
- b) PIU SESER

5.1.3 RS nivo: pri Ministarstvu rada i boračko - invalidske zaštite:

- a) Resor rada i zapošljavanja

5.1.4 Službe za zapošljavanje

- a) Agencija za rad i zapošljavanje BiH
- b) Entitetski zavodi za zapošljavanje

5.1.1 Vijeće/Savjet Ministara BiH – kreiralo je dvije institucije koje bi trebale prema svojim nadležnostima i kapacitetima da imaju posebnu ulogu u dizajniranju, monitoringu i evaluaciji

politika zapošljavanja mladih. Jedna od njih je posebna jedinica koja se bavi Srednjoročnom razvojnom strategijom, a druga nedavno oformljena Komisija za pitanja mladih.

a) Jedinica za ekonomsko planiranje i implementaciju Srednjoročne razvojne strategije (EPPU) - Sastoji se od dva ureda: Ureda za monitoring i implementaciju Srednjoročne razvojne strategije i Ureda za ekonomsko planiranje i istraživanje, čiji zajednički cilj je uspješna implementacija Srednjoročne razvojne strategije (PRSP).

b) Komisija za koordinaciju pitanja mladih u BiH – nastala je odlukom Vijeća/Savjeta ministara BiH još krajem 2004. godine da bi zvanično započela sa radom početkom 2006. godine. Komisija se sastoji od 8 predstavnika različitih vladinih institucija sa nivoa države, entiteta i distrikta koja se bave mladima, te od 10 delegiranih omladinskih predstavnika. Komisija treba da bude osnovno tijelo koje će kreirati državnu politiku prema mladima, a sasvim sigurno da je u okviru te politike prioritet broj 1 zapošljavanje mladih.

EPPU	Tel: 033 666 958, Faks: 033 211 464 E-mail: info@eppu.ba , www.eppu.ba
Komisija za koordinaciju pitanja mladih u BiH	Tel: 033 443 537, 221 073 zlatko@mcp.gov.ba , www.mladi.gov.ba

5.1.2 FBiH nivo/ pri Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike:

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike Vlade Federacije BiH ima Sektor za rad i zapošljavanje, te posebnu jedinicu za implementaciju projekata socio-ekonomske podrške, obuke i prezapošljavanja.

Sektor za rad i socijalnu politiku bavi se poslovima koji se odnose na: politiku rada i zapošljavanja; radne odnose i prava iz radnog odnosa; zaštitu na radu; ugovore i bilateralne sporazumi iz oblasti zapošljavanja i drugim poslovima koji se tiču rada i zapošljavanja u FBiH.

PIU SESER je jedinica za implementaciju projekata socio-ekonomske podrške, obuke i prezapošljavanja koja inicira i podržava razvojno-istraživačke projekte u oblasti socijalne, ekonomske i politike zapošljavanja.

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike	
Sektor za rad i zapošljavanje	Tel: 033 712 340, 523 810 E-mail: rad@fbihvlada.gov.ba , www.fbihvlada.gov.ba
PIU SESER	Tel: 033 279 181, 279 180 E-mail: fmsa@fbihvlada.gov.ba , www.fbihvlada.gov.ba

5.1.3 RS nivo/ pri Ministarstvu rada i boračko - invalidske zaštite:

U Republici Srpskoj unutar Vlade djeluje i Ministarstvo rada i boračko - invalidske zaštite. Ministarstvo ima poseban Resor rada i zapošljavanja koji vrši upravne i druge stručne poslove

koji se odnose na radne odnose radnika i njihova prava iz rada; zarade i ostala primanja iz radnog odnosa; zapošljavanje; zaštitu na radu; privremeno zapošljavanje radnika u inostranstvu u koordinaciji sa nadležnim ministarstvom Bosne i Hercegovine, te druge poslove vezane za rad i zapošljavanje u Republici Srpskoj.

Ministarstvo rada i boračko - invalidske zaštite RS	
Resor rada i zapošljavanja	Tel: 051 331 655, Faks: 051 331 660 E-mail: mpb@mpb.vladars.net , www.vladars.net

5.1.4 Službe za zapošljavanje – To su institucije koje bi trebale da učestvuju u kreiranju i provedbi politika i mjera u oblasti rada i zapošljavanja, da pomažu nezaposlenima i poslodavcima da dođu u što neposredniju relaciju, te da se brinu o socijalnoj i zdravstvenoj sigurnosti nezaposlenih. Mladima su posebno bitni jer provode različite programe subvencija za prvo zapošljavanje mladih i sl. (v. poglavlje 4.1 c). Postoje dva entitetska zavoda za zapošljavanje sa lokalnim službama (na nivou kantona u Federaciji BiH, općina, te za pojedine regije i opštine u RS, te Brčko distrikta). Na razini države međunarodnu saradnju u ovoj oblasti vrši Agencija za rad i zapošljavanje BiH.

Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine	Tel: 033 560 340, Faks: 033 209 475 E-mail: agenrbh@bih.net.ba
Zavod za zapošljavanje RS – Centralna stručna služba	Tel: 057 223 107, Faks: 057 223 716
Filijala Banja Luka	Tel: 057 223 107, 057 223 716
Filijala Bijeljina	Tel: 051 216 266
Filijala Doboј	Tel: 055 206 428
Filijala Prijedor	Tel: 053 242 162
Filijala Trebinje	Tel: 052 214 522
Filijala Istočno Sarajevo	Tel: 057 223 107, 057 223 716
Federalni zavod za zapošljavanje	Tel: 033 208 256, Faks: 033 208 257 E-mail: info@fzz.ba , www.fzz.ba
Služba za zapošljavanje Unsko-sanskog kantona/županije	Tel: 037 226 062, E-mail: jusluzap@bih.net.ba
Služba za zapošljavanje Posavskog kantona/županije	Tel: 031 712 306, Faks: 031 712 306
Služba za zapošljavanje Tuzlanskog kantona/županije	Tel: 035 281 388, Web stranica: www.birorada.ba
Služba za zapošljavanje Zeničko-dobojskog kantona/županije	Tel: 032 405 107, E-mail: szz_zedo@bih.net.ba
Služba za zapošljavanje Bosansko-podrinjskog kantona/županije	Tel: 038 221 546
Služba za zapošljavanje Srednjobosanskog kantona/županije	Tel: 030 511 090
Služba za zapošljavanje Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije	Tel: 036 321 824

Služba za zapošljavanje Zapadnohercegovačkog kantona/županije	Tel: 039 661 395, E-mail: zaposljavanje.grude@tel.net.ba
Služba za zapošljavanje Kantona/županije Sarajevo	Tel: 033 251 260, E-mail: juszzks@bih.net.ba
Služba za zapošljavanje Livanjskog kantona/ Hercegbosanske županije	Tel: 034 203 306, E-mail: zzz.uposljavanje@tel.net.ba
Biro za zapošljavanje Brčko Distrikta	Tel: 049 217 411, Fax: 049 217 412

5.2 Ostale agencije na državnom nivou:

Agencija za državnu službu kontinuirano oglašava slobodna mjesta u državnoj upravi u BiH, te vrši proces odabira državnih službenika u državne institucije BiH.

Agencija za državnu službu Bosne i Hercegovine	Tel: 033 233 498, Faks: 033 268 312 E-mail: kontakt@ads.gov.ba , www.ads.gov.ba
---	--

FIPA je agencija koja pruža besplatne informacije i kontakte za strane investitore sa pregledom ulagačkih mogućnosti za BiH.

Agencija za promociju stranih investicija - FIPA	Tel: 033 278 080, Faks: 033 278 087 E-mail: fipa@fipa.gov.ba , www.fipa.gov.ba
---	--

5.3 Obrazovanje:

U oblasti obrazovanja za temu ovoga Priručnika važne su slijedeće institucije i organizacije koje su raspoređene u ove kategorije:

- a) Nadležna ministarstva za obrazovanje**
- b) Prosvjetno pedagoški zavodi**
- c) Srednje obrazovanje**
- d) Institucije visokog obrazovanja**
- e) Studentske unije**

a) Nadležna ministarstva za obrazovanje

U Bosni i Hercegovini postoji 14 ministarstava/ odjela nadležnih za pitanja obrazovanja. Na razini države koordinirajuću ulogu ima Ministarstvo civilnih poslova BiH. Posebna su entitetska ministarstva, s tim da Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke ima vrlo male ingerencije, za

razliku od 10 kantonalnih/županijskih ministarstava obrazovanja. U okviru Vlade Brčko Distrikta BiH postoji poseban odjel za obrazovanje.

Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine	Tel: 033 443 537, 221 073, 221 074 E-mail: zlatko@mcp.gov.ba , www.mcp.gov.ba
Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Federacije Bosne i Hercegovine	Tel: 036 580 012, 036 580 014 (Mostar) Tel: 033 663 693, 033 664 381 (Sarajevo) E-mail: fmonks@bih.net.ba , www.fmon.gov.ba
Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo	Tel: 033 562 128, 033 562 218 E-mail: minoni@ks.gov.ba , emirt@ks.gov.ba , www.monks.ba
Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona/županije	Tel/faks: 037 223 268, www.vladausk.mapabih.com
Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Zeničko-dobojskog kantona/županije	Tel: 032 243 120, 032 243 121, 032 243 122 E-mail: minobzdk@bih.net.ba , www.zdk.ba
Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona/županije	Tel: 035 281 296, 035 280 711, 035 283 340 E-mail: minonks@tk.kim.ba , www.vladatk.kim.ba
Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Bosansko-podrinjskog kantona/županije	Tel/faks: 038 224 259 Web adresa: www.bpkgo.ba
Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Posavskog kantona/županije	Tel/faks: 031 713 356 E-mail: minist.prosvjete.zup.posavske@tel.net.ba
Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona/županije	Tel: 030 511 214, 030 510 451, 030 511 214 E-mail: minobsbk@bih.net.ba
Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije	Tel: 036 310 194 Faks: 036 316 792 E-mail: prosvjetahnz@net.hr , www.mpzks-hnzk.gov.ba
Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Zapadno-hercegovačkog kantona/županije	Tel: 039 703 230, 039 703 235 E-mail: min.prosv-zh@tel.net.ba , www.minpro-zzh.gov.ba
Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Hercegbosanske Županije/Kantona 10	Tel/faks: 034 200 900 E-mail: minpro_li@net.hr
Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske	Tel: 051 331 422, 051 218 416, 051 331 423 E-mail: mp@mp.vladars.net , www.vladars.net
Odjel za obrazovanje pri Vladi Brčko Distrikta	Tel: 049 214 503, 049 216 011, 049 214 503 E-mail: obrazovanje@bd.central.net

b) Prosvjetno pedagoški zavodi

U sklopu većine ministarstava obrazovanja djeluju i prosvjetno pedagoški zavodi. Njihova osnovna djelatnost je praćenje i vrednovanje rezultata rada odgojno-obrazovnih ustanova, od predškolskog odgoja i obrazovanja do srednjeg obrazovanja. Posebnu ulogu imaju u dizajniranju nastavnih planova i programa i metodologija izrade godišnjih programa rada škola.

Prosvjetno-pedagoški zavodi:	
Kanton Sarajevo	Tel: 033 220 967, 033 233 827, 033 214 890

	E-mail: ppzsa@iweb.ba , www.ppzsa.iweb.ba
Unsko-sanski kanton/županija	Tel/faks: 037 223 441
Zeničko-dobojski kanton/županija	Tel/faks: 032 401 627
Tuzlanski kanton/županija	Tel: 035 235 921, 035 280 775
Bosansko-podrinjski kanton/županija	Tel/faks: 038 224 259
Hercegovačko-neretvanski kanton/županija	Tel/faks: 036 570 045
Zavod za školstvo Mostar	Tel/faks: 036 316 655
Zapadno-Hercegovačka županija	Tel: 039 703 230, 039 703 235 E-mail: min.prosv-zh@tel.net.ba , www.minpro-zzh.gov.ba
Pedagoški zavod Republike Srpske	Tel: 051 430 100 E-mail: pedagoski.zavod@rpz-rs.org
Pedagoški savjet pri Vladi Brčko Distrikta	Tel: 049 216 100

c) Srednje obrazovanje

U okviru srednjeg obrazovanja postoji niz institucija i programa koje utiču na poboljšanje nastavnih planova i programa, koje nude vannastavne aktivnosti kojima se razvijaju određene vještine i kompetencije učenika (npr. kritičko i logičko razmišljanje, vještine prezentiranja kroz debatne klubove – www.ckd.edu.ba), zatim koje jačaju vijeća/savjete učenika u srednjim školama (npr. SHL – www.shl.ba) i dr. Međutim, postoji i poseban program Evropske unije za stručno obrazovanje i obuku (EUVET) koji podržava ekonomski oporavak Bosne i Hercegovine putem povećavanja zaposlenosti kroz dalji razvoj srednjeg stručnog/strukovnog obrazovanja, zasnovanog na principima cjeloživotnog učenja.

EU VET	Tel: 033 444 932, 033 233 760 e-mail: eu-vet@open.net.ba , www.euvet.org
---------------	--

d) Institucije visokog obrazovanja

U Bosni i Hercegovini postoji 8 državnih univerziteta. Pored njih proteklih godina otvoreno je i niz privatnih univerziteta, među kojima je i nekoliko direktno vezano za biznis, tehnologiju i dr. Također, od 2002. godine djeluje i Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije (CIPS) koji je usmjeren ka interdisciplinarnom obrazovanju nove generacije lokalnih stručnjaka, što je jedan od preduslova za ukorjenjivanje demokratije, vladavine prava i samoodrživog ekonomskog sistema. NIP BiH je institucija uspostavljena kroz projekt kojeg podržava Vlada Republike Austrije, a za cilj ima promoviranje učešća bh. istraživača i istraživačkih organizacija u Šestom evropskom okvirnom programu za istraživanje i tehnološki razvoj (FP6 - 6th European Framework Programme for Research, Technological Development and Demonstration). U reformi visokog obrazovanja sudjeluju i nevladine organizacije, njihovi kontakti i opisi nalaze se u narednim poglavljima.

Sveučilište u Mostaru	Tel: 036 310 778, 036 320 885 e-mail: mail@sve-mo.ba , rektor@sve-mo.ba www.sve-mo.ba
Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru	Tel: 036 570 725, 036 570 727, 036 570 032 e-mail: univerzitet@unmo.ba , www.unmo.ba
Univerzitet u Banja Luci	Tel: 051 218 997, 051 312 112, 051 315 694 e-mail: rektorat@uni.bl.ac.yu , www.uni.bl.ac.yu
Univerzitet u Bihaću	Tel/fax: 037 222 022 E-mail: almabehic@hotmail.com
Univerzitet u Istočnom Sarajevu	Tel: 057 340 464, 057 340 463, 057 340 263 e-mail: univerzitet@paleol.net , www.unssa.rs.ba
Univerzitet u Tuzli	Tel: 035 300 500, 035 300 547 e-mail: rektorat@untz.ba , www.untz.ba
Univerzitet u Zenici	Tel: 032 444 421, 032 444 431 e-mail: rektorat@unze.ba , www.unze.ba
Univerzitet u Sarajevu	Tel: 033 663 392, 033 668 250, 033 668 249 e-mail: kabinet.rektora@unsa.ba , rektorat@unsa.ba www.unsa.ba
Centar za interdisciplinarnе postdiplomske studije (CIPS)	Tel: 033 275 989, 033 550 615, 033 668 685 E-mail: coordination@cps.edu.ba , www.cps.edu.ba
NIP FP6	Tel: 033 559 520, 033 559 521 E-mail: info@nip-fp6.ba , www.nip-fp6.ba
The Sarajevo Graduate School of Business	Tel: 033 560 100, 033 560 101 info@sgsb.edu.ba , www.sgsb.edu.ba
International University of Sarajevo	Tel: 033 720 600, 033 720 625 www.ius.edu.ba
Sarajevo school of science and tehnology	Tel/faks: 033 654 716 E-mail: admissions@ssst.edu.ba , www.ssst.edu.ba

f) Studentske unije

Unija studenata Univerziteta su mreže studentskih organizacija fakulteta, akademija i viših škola. Unije studenata bi trebale okupljati studente Univerziteta i zastupati njihove interese, prava, te kontinuirano raditi na poboljšanju statusa studenata i njihovog položaja u društvu.

Studentske unije:	
Studentski zbor Sveučilišta u Mostaru	Tel: 036 311 947 www.studentskizbor.ba
Unija studenata Univerziteta Džemal Bijedić	Tel: 036 571 647
Unija studenata Univerziteta u Bihaću	Tel: 037 222 022
Unija studenata Republike Srpske	Tel: 051 347 222 www.studentskaunijars.org
Studentska unija Univerziteta u Banjaluci	Tel: 051 319 704 www.sobl.rs.sr
Unija studenata Univerziteta u Istočnom Sarajevu	Tel: 057 340 433
Unija studenata Univerziteta u Sarajevu	Tel: 033 215 526

	e-mail: msaradnja@usus.uns.ba , info@usus.unsa.ba , www.usus.unsa.ba
Unija studenata Univerziteta u Tuzli	Tel: 035 250 465 www.usut.untz.ba
Unija studenata Univerziteta u Zenici	Tel: 032 444 420 www.su.unze.ba

5.4 Poslodavci

Poslodavci u BiH organizirali su se u asocijacije/udruženja/saveze poslodavaca na različitim nivoima vlasti. Uloga ovakvih udruženja je zaštita interesa poslodavaca i poduzetnika, ali i aktivnosti na širenju misije poduzetništva, kvalitetnijem i podobnijem ambijentu privređivanja kako u BiH tako i podsticaj na trećim tržištima, biznis usluge, pravno savjetovanje, razmjene informacija između poslodavaca.

Asocijacija poslodavaca Bosne i Hercegovine	Tel: 033 552 460, 033 552 461 E-mail: apbuldozer@bih.net.ba
Udruženje poslodavaca Federacije Bosne i Hercegovine	Tel: 033 264 831 E-mail: upfbih@bih.net.ba , upfbih@upfbih.org www.upfbih.org
Savez poslodavaca Republike Srpske	Tel: 051 316 343 E-mail: ecrs@blic.net , www.poslodavci.rs.ba
Udruženje privatnih poslodavaca Republike Srpske	Tel: 051 217 483, 051 212 295

5.5 Privredne/gospodarske komore

Privredne/gospodarske komore zastupaju interese ekonomskih subjekata ukupno i po strukovnim branšama, i privrede u cjelini u odnosima sa organima zakonodavne i izvršne vlasti i time stvaraju uslove i ambijent za unapređenje rada i poslovanja u privredi. Svojim članicama nude i različite usluge, te unapređuje poslovne veze i predstavlja privredu u inostranstvu.

Vanjskotrgovinska/ Spoljnotrgovinska komora Bosne i Hercegovine	Tel: 033 663 631, 033 663 632 e-mail: cis@komorabih.ba , www.komorabih.com
Privredna/gospodarska komora Federacije Bosne i Hercegovine	Tel: 033 217 782, 033 217 783 e-mail: info@kfbih.com , www.kfbih.com
Privredna komora Republike Srpske	Tel: 051 215 744, 051 215 833, 051 215 565 e-mail: pkrs@blic.net , info@komorars.ba www.komorars.ba
Privredna komora Brčko Distrikta	Te/faks: 049 217 556 pkomora@elinspanic.net

5.6 Regionalne razvojne agencije

Regionalne razvojne agencije imaju vodeću ulogu u koordinaciji izrade regionalnih razvojnih strategija, identifikovanju i implementaciji regionalnih projekata, kao i zastupanju interesa regionalnih partnera i podršci oživljavanju ekonomije. Osnovni zadatak RRA je planiranje, koordiniranje, provedba i promocija budućeg regionalnog ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine. U uobičajene aktivnosti u koje su uključene RRA spadaju:

- SME razvoj – razvoj malih i srednjih preduzeća;
- obuka;
- poslovni parkovi, zone za poduzetništvo, poslovni inkubatori;
- inovacijski centri i tehnološki parkovi;
- razvoj ruralnih područja;
- učešće u programima koje finansira Evropska Unija i u pilot projektima.

U Bosni i Hercegovini postoji pet takvih regionalnih razvojnih agencija odnosno postoji ekonomskih regija: makroregija Sarajeva (SERDA), Hercegovina (REDAH), Sjeveroistočna BiH (NERDA), Centralna BiH (REZ-RDA) i Sjeverozapadna BiH (ARDA).

SERDA Regionalna razvojna agencija za makroregiju Sarajevo	Tel: 033 652 935, 033 663 923 E-mail: serda@serda.ba , www.serda.ba
REDAH Regionalna razvojna agencija za regiju Hercegovina	Tel: 036 557 210, 036 557 210 E-mail: redah@redah.ba , www.redah.ba
NERDA Regionalna razvojna agencija za regiju Sjeveroistočna BiH	Tel: 035 274 385, 035 251 150 E-mail: nerda@nerda.ba , www.nerda.ba
REZ – RDA Regionalna razvojna agencija za regiju Centralna BiH	Tel: 032 462 161, 032 441 230 E-mail: info@rez.ba , www.rez.ba
ARDA Regionalna razvojna agencija za regiju Sjeverozapadna BiH	Tel: 051 433 720, 051 433 721 E-mail: office@ardanw.org , www.ardanw.org

5.7 Omladinsko poduzetništvo/preduzetništvo

Na razvoju omladinskog poduzetništva rade mnoge institucije (obrazovne, regionalne razvojne agencije i dr.), ali postoje i posebni programi i organizacije koje su ovdje izdvojeni kao primjeri dobre prakse:

BIT Centar Tuzla je projekt, jedna vrsta biznis inkubatora, koji ima za cilj da omogući mladim perspektivnim stručnjacima i poduzetnicima da uspostave i razviju svoj posao. Pojedinci koji imaju ideju ili projekat, ljudi koji su tek osnovali svoju firmu ili oni koji imaju razvijenu firmu, ali žele da prošire tržište mogu aplicirati u BIT Centar. Više u poglavlju 4.2 d.

EXIT Centar Banja Luka je nevladina organizacija za podršku poslovanju u oblasti informacionih tehnologija (IT BSC) sa osnovnom misijom da kreira kritičnu masu IT firmi i

pojedinaца koji bi kvalitetno mogli odgovoriti na buduće zahtjeve tranzicije bosanskohercegovačke ekonomije u društvo upravljano znanjem i informacijama. Više u poglavlju 4.2 f.

Mladi poduzetnici je samostalna nevladina fondacija čiji je glavni cilj da što većem broju učenika u BiH omogući da tokom svog školovanja nauče osnovne ekonomske pojmove, isprobaju ih u praksi i razviju svoje poduzetničke sposobnosti. Više u poglavlju 4.2 a.

Sinergija je nevladina organizacija iz Banja Luke čija je misija podrška i promocija društveno ekonomskog razvoja, tržišne ekonomije i međuentitetske saradnje kao preduslova za proces demokratizacije u Bosni i Hercegovini. Više u poglavlju 4.2 a.

CROSSROAD je projekt koji predstavlja inicijativu za poboljšanje ekonomske situacije u regiji Kantona Sarajevo, usmjerenu ka studentskoj populaciji kao budućem nosiocu ekonomskog razvoja, sa ciljem da ohrabri i osposobi studente za osnivanje njihovih vlastitih kompanija ili im omogući lakše uključivanje u postojeće kompanije. Više u poglavlju 4.3 a.

BIT centar	Tel: 035 304 655, 035 304 656 info@bit.ba , www.bit.ba
EXIT Centar	Tel: 051 321 410, 051 320 240 E-mail: contact@exitcentre.org , contact@itbusiness.ba , www.itbusiness.ba
Mladi poduzetnici	Tel: 051 322 651 E-mail: Bogdan@soros.org.ba , www.soros.org.ba
Sinergija	Tel: 051 332 613, 051 332 623 E-mail: info@sinergija.rs.ba , www.sinergija.rs.ba
Crossroad	Tel: 033 266 440, 033 650 871 E-mail: info@crossroad.ba , www.crossroad.ba

5.8 Profesionalna orijentacija

Oblast profesionalna orijentacija je već opisana u poglavlju 4.4 a. Jedan od ključnih aktera koji se bavi ovom temom i koji je kreirao i posebnu web stranicu je organizacija proMENTE.

proMENTE	steve@promente.org dzenana@promente.org ivona@promente.org www.promente.org , www.mojakarijera.com
-----------------	---

5.9 Nevladine organizacije

Mnoge nevladine organizacije u Bosni i Hercegovini rade na temama i mjerama koje su opisane u ovom priručniku. Neke su aktivne na polju kreiranja politike zapošljavanja mladih i

razvoja poduzetništva, neke pružaju savjetodavne usluge i obuku, a neke informacije i sl. Pored navedenih organizacija u ostalim poglavljima „T-ko je T-ko“ liste ovdje nudimo pregled još nekih:

SRCe - “Studentski informativni centar” osnovan 1998. godine u okviru Fonda Otvoreno društvo BiH sa ciljem pružanja informacija o mogućnostima i načinu obrazovanja na univerzitetima i obrazovnim institucijama u zemlji i inostranstvu. Program je namijenjen maturantima, studentima, dodiplomcima i postdiplomcima, kao i svim drugim osoba koje zanima više ili dodatno obrazovanje u zemlji i inostranstvu.

OIA BiH je nevladina i vanstranačka organizacija na nivou Bosne i Hercegovine, koja djeluje kao nezavisni institut za razvoj politike prema mladima sa ciljem poboljšanja položaja mladih i povećanja njihove participacije u društvu. Kroz tri sektora: O (Obuka), I (Info servis) i A (Analize i Advocacy - Policy sektor), OIA saraduje sa preko 70 vladinih tijela i sa više od 200 omladinskih organizacija u BiH i regiji Jugoistočne Europe i svijeta, te sa nizom međunarodnih organizacija i mladima.

Svjetski Univerzitetski Servis Bosne i Hercegovine (SUS BiH) je ustanovljen kao nacionalni komitet za Bosnu i Hercegovinu na inicijativu WUS Austrije i nekoliko akademskih članova Univerziteta u Sarajevu. SUS B&H je neprofitna organizacija čija je misija da obezbijedi aktivnu i kontinuiranu podršku sektorima visokog obrazovanja, naučnog istraživanja i civilnog društva u BiH uvećavanjem vrijednosti i znanja kako pojedinaca tako i interesnih grupa. Više u poglavlju *4.2 fi 4.3 a*.

Alumni Asocijacija Centra za interdisciplinarnu i postdiplomske studije (ACIPS) je nevladina organizacija koju čine mladi eksperti u poljima ljudskih prava, demokratije, društvenih nauka. Započeo je sa radom u februaru/veljači 2003. kao rezultat aktivnosti Centra za postdiplomske studije u Sarajevu. Glavni ciljevi ACIPS-a su promocije mladih obrazovanih ljudi u društvu i stvaranje mogućnosti za njihovo učešće u procesima odlučivanja. Više u poglavlju *4.3 a*.

Helsinški parlament građana Banja Luka (hCa) radi na nizu projekata vezanih za demokratizaciju, razvoj civilnog društva, zaštitu ljudskih prava. No, pored toga aktivan je i na pitanjima mladih. Od 2004. godine fokalna je tačka za BiH za globalnu mrežu Samit zapošljavanja mladih (YES – Youth Employment Summit).

COI Step by Step je otpočeo sa radom na području Bosne i Hercegovine 1996. godine kao jedan od projekata Fonda Otvoreno društvo BiH. Početkom 2000. godine projekat je prerastao u udruženje koje trenutno okuplja preko 400 prosvjetnih radnika, roditelja, univerzitetskih profesora, studenata i drugih. COI Step by Step je jedinstveno udruženje profesionalaca i roditelja sa ciljem aktivnog djelovanja za podizanje nivoa kvalitete odgoja i obrazovanja sve djece u Bosni i Hercegovini.

Centar za policy studije (CEPOS) je u maju/svibnju 2004 godine registrovan kao nezavisna, neprofitna organizacija. Glavni cilj CEPOS- a je da dolazi do određenih preporuka i analiza

politika djelovanja, zasnovanih na činjenicama, odnosno da pozitivno utiče na politički proces i povećanje upotrebe društvenih nauka u Bosni i Hercegovini u procesu analiziranja i razvoja politika djelovanja. Vizija udruženja je da postane vodeća nevladina organizacija za društvene, policy i ekonomske studije i istraživanja u Bosni i Hercegovini i regionu zemalja Jugoistočne Evrope, priznata kako u domaćim i inozemnim akademskim, vladinim i poslovnim grupama, tako i u široj domaćoj i međunarodnoj javnosti.

Omladinski savjet Republike Srpske (OSRS) je osnovan u Banja Luci 2002. godine i čine ga 13 lokalnih omladinskih savjeta. Glavne aktivnosti OSRS-a je uspostavljanje kvalitetnije saradnje između omladine i odgovornih ministarstava, distribucije informacija, konsultacije, međunarodna saradnja, rad na zakonu omladinskih organizacija i dr.

ALDI udruženje građana iz Goražda se zalaže za smanjenje siromaštva u BiH kroz unaprijeđenje uslova za razvoj poduzetnički orijentisane ekonomije. Pored direktnog rada sa nezaposlenim, samozaposlenim, vlasnicima mikro biznisa, poduzetnicima iz malih i srednjih preduzeća, ALDI realizuje aktivnosti koje indirektno mogu značajno doprinijeti stvaranju podsticajnog poslovnog okruženja u BiH. Zbog toga lokalni i regionalni ekonomski razvoj i pristup tržištima dalje ostaje fokusiran na polju promicanja poduzetništva u lokalnim zajednicama.

AIESEC je međunarodna, nepolitička, neprofitna, nezavisna studentska, edukaciona organizacija čija vizija je mir i zadovoljenje ljudskih potencijala. AIESEC ima status posmatrača pri UNESCO-u i akreditovan je kod Ekonomskog i Socijalnog savjeta (ECOSOC-a) kao međunarodna nevladina organizacija. AIESEC djeluje pri Ekonomskim fakultetima i posebno je poznat po organiziranju Dana karijere kada povezuje poslovni sektor i studente, te po mogućnostima za stažiranja studenata u zemlji i inostranstvu. Više u poglavlju 4.4 c.

SRCe	Tel: 033 206 048, 033 212 032 E-mail: srce@soros.org.ba , www.srce.ba
OIA	Tel: 033 209 753, 033 209 764 E-mail: oiabih.info , www.oiabih.info www.porno.ba , www.mladi.info
SUS BIH	Tel: 033 200 070, 033 650 871 E-mail: sarajevo@sus.ba , www.sus.ba
ACIPS	Tel: 033 205 383 E-mail: acips@cps.edu.ba , www.acips.ba
hCa	Tel: 051 432 753 E-mail: hcalido@inecco.net www.hcabl.org
Centar za obrazovne inicijative (COI) Step by step	Tel/faks: 033 667 673 E-mail: office@coi-stepbystep.ba www.coi-stepbystep.ba
CEPOS	Tel: 033 251 241, 033 251 238 E-mail: info@cepos.org , www.cepos.org
OSRS	Tel: 051 430 070 www.osrs.info
ALDI	Tel: 038 227 850, 038 228 594

5.10 Međunarodne organizacije

Mnoge međunarodne organizacije koje djeluju u Bosni i Hercegovini prošlih su godina ili finansirali ili i vodili programe koji su se ticali zapošljavanja mladih i omladinskog poduzetništva. Praktično gotovo svi navedeni promjeri dobre prakse u ovom priručniku ne bi se niti dogodili da nije bilo pomoći neke strane vlade, odnosno međunarodne organizacije. Kada je riječ o finansiranju uglavnom su akteri bilateralne agencije za međunarodnu saradnju i njih nećemo pojedinačno navoditi.

Tako **USAID** (www.usaid.ba) pored niza drugih programa, u novembru/studenom 2005. godine organizira u povodu obilježavanja 10. godišnjice Dejtonskog mirovnog sporazuma veliku konferenciju "Mladi BiH, stvarajmo svoju budućnost!" koja je okupila 600-tinjak aktera na polju zapošljavanja mladih i omladinskog preduzetništva. Pored konferencije pokrenuto je niz projekata uključujući i ovaj OIA-e gdje je jedan od proizvoda Priručnik, a u 2006. će finansirati i kreiranje web portala za karijeru, te program podrške stažiranju mladih.

Svjetska Banka (www.worldbank.org) iz različitih pravaca bavi se i ovom temom. U 2005. godini formirala je i poseban oblik direktnog savjetovanja od strane mladih (Glas mladih) koji je ovu temu stavio u prioritete. Tokom maja/svibnja 2006. u Beogradu je organizirala i regionalni Forum znanja, te podijelila preko milion dolara za najuspješnije projekte inovativnog pristupa u poduzetništvu i zapošljavanju na Zapadnom Balkanu.

Misija Organizacije za sigurnost i saradnju u Europi (**OSCE** – www.oscebih.org) vezana je zadnjih godina i za reformu obrazovanja. Poseban odjel koordinira reformu u BiH i vodi niz radnih grupa. Jedno vrijeme u OSCE-u je postojao i program obuke za poduzetništvo mladih.

U oblasti visokog obrazovanju pridružuju se i **Vijeće/Savjet Europe** (www.coe.int), kao i **Delegacija Europske komisije u BiH**, koja je finansirala kroz različite programe i niz drugih projekata.

Od ostalih organizacija posebne programe u 2006. godini realiziraju i **Fond Otvoreno društvo BiH – Soros Fondacija** (www.soros.org.ba, v. Mladi poduzetnici, SRCe, Step by Step, OIA i dr.), zatim njemački **GTZ** (www.gtz.ba), **WUS** Austrija (v. SUS BiH i www.sus.ba), talijanski konzorcij **CISP, UNDP/UNV** (www.undp.ba) i dr.

U ovom poglavlju kontakti međunarodnih organizacija nisu dati jer većina njih se bavi ili razvojem politika, ili finansiranjem lokalnih organizacija/institucija, a ideja Priručnika jeste prvenstveno prezentiranje dobre prakse i projekata u ovoj oblasti. S druge strane sve identificirane međunarodne organizacije imaju svoje web stranice gdje se mogu naći i detalji njihovih programa.

5.11 Ponuda i potražnja za poslom

U poglavlju 4.4 d bilo je više riječi o web portalima, stranicama i organizacijama koje se bave povezivanjem ponude i potražnje za poslom. Slijede adrese najposjećenijih u BiH:

www.posao.ba

www.e-posao.com
www.trazim.com/Bosna.htm
www.mladi.info
www.bih-oglas.com
www.agencijaspektar.com
www.trazi.com
www.super-oglas.com
www.malioglas.com
www.balkanika.com
www.job-centar.ba
www.profil.ba
www.pogodak.ba

6 Bibliografija

- Biznis centar Pale: Kako pronaći posao – priručnik za traženje posla, 2005.
- Bona Fides: Poslovni adresar za područje opština Bijeljina, Ugljevik, Lopare i Teočak, Bijeljina, 2005.
- Bona Fides: Pregled mogućih “Top 30” malih biznisa na području opština Bijeljina, Ugljevik, Lopare i Teočak, Bijeljina, 2005.
- Bona Fides: Socio-ekonomska analiza opština Bijeljina, Ugljevik, Lopare i Teočak, Bijeljina, 2005.
- CEI: Deklaracija 5. Foruma mladih CEI zemalja u Slovačkoj, 11.2005.
- CEPOS – Centar za policy studije: Više od analize: Šira uloga organizacija za istraživanje i analizu socio-ekonomske politike u BiH, juli 2005.
- CEPOS: Analiza o vezi tržišta rada i obrazovanja, 2005.
- Ekonomski fakultet Istočno Sarajevo – Pale, Ekonomski fakultet Banja Luka: Kako započeti i voditi vlastiti biznis, 2005
- EU: Bijela knjiga – Politika prema mladima, 2001
- EU: Communication From The Commission To The Council on European policies concerning youth Addressing the concerns of young people in Europe – Implementing the European Youth Pact and promoting active citizenship, 2005.
- EU: European Employment Strategy and Young People Adopted by the Executive Committee, 26-28 March 1999, Potsdam, Germany, The European Employment Strategy
- Expert Group Meeting on Jobs for Youth: National Strategies for Employment Promotion 2002.
- Federalni zavod za zapošljavanje: Program poticanja zapošljavanja mladih osoba sa visokom stručnom spremom, 2003.
- Federalno ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Osnove za obrazovnu politiku i strateški razvoj obrazovanja u FBiH, septembar 2001.
- Filozofski fakultet Banja Luka: Mladi Republike Srpske na početku XXI vijeka, 2003
- Forum Syd Balkans: Regionalno istraživanje o mladima sa prostora bivše Jugoslavije, 2005.
- Hrvatski zavod za zapošljavanje: Evaluacija programa poticanja zapošljavanja i rezultat njegove provedbe, 2005
- Igor Branković: Koji su primeri podrške javnog sektora programu samozapošljavanja, Beograd 2004.
- ILO/Dr. Pavle Popović, Branislav Savić: Socijalno finansiranje podrške samozapošljavanju, Prilog za Projekat Međunarodne organizacije rada, , 2005.
- ILO: Employment Sector Decent work for young people
- ILO: Global Employment Trends For Youth, 2004.
- ILO: Improving prospects for young women and men in the world of work, A Guide to Youth Employment Policy considerations and recommendations for the development of National Action Plans on Youth Employment, 2004
- ILO: Meeting the youth employment challenge – a guide for employers, 2001.
- Nacionalna služba za zapošljavanje Republike Srbije: Promocija zapošljavanja mladih, 2005.
- OIA: Analiza o položaju mladih povodom 10 godina WPAY UN-a, 2005
- OIA: Omladinski sektor BiH, (SIROP 3) 2003
- Prizma istraživanja: Društvene vrijednosti iz perspektive mladih u BiH, 2005.
- Risto Karajkov: Towards Effective Youth Employment Practice in the Balkans, A Guidebook for Youth NGOs, Skopje 2004.

- Svjetska Banka: Izgradnja omladinske politike, 2004.
- Svjetska Banka: Living Standard Measurement Surveys (LSMS), 2001.
- Svjetska Banka: Mladi u Jugoistočnoj Evropi - Od rizika do osnaženja, 2004.
- UN: Report of Secretary-General: «Global analysis and evaluation of national action plans on youth employment», 2005.
- UN: Report of Secretary-General: «Promoting youth employment», 2003.
- UN: Svjetski program akcije za mlade, 1995
- UN: Vodič za mlade – za evaluaciju državnih politika prema mladima, 2003
- UNDP: Izvještaj o humanom razvoju na temu Mladi BiH 2000
- UNDP: Mladi u Bosni i Hercegovini 2003, Jeste li vi dio problema ili dio rješenja?
- UNDP: Studija UNDP-a iz 2003. god
- UNECE: Youth Entrepreneurship Policies and Programmes in the UNECE Member States, WB/UNICEF SEE Youth Policy Conference, 2002.
- Zavod za zapošljavanje RS: Statistički podaci 2005.
- Zavod za zapošljavanje FBiH: Statistički podaci 2005.